

DEMOGRÁFIA

54. ÉVF. 1. SZÁM

BUDAPEST
2011

AZ MTA DEMOGRÁFIAI BIZOTTSÁGA
ÉS A KSH NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET
FOLYÓIRATA

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI:

DÖVÉNYI ZOLTÁN, GÁRDOS ÉVA, HOÓZ ISTVÁN, JÓZAN PÉTER,
KAMARÁS FERENC, KLINGER ANDRÁS (elnök), KOPP MÁRIA,
PONGRÁCZ TIBORNÉ, SPÉDER ZSOLT, TÓTH PÁL PÉTER

SZERKESZTŐSÉG:

SPÉDER ZSOLT főszerkesztő
ŐRI PÉTER felelős szerkesztő
KAMARÁS FERENC szerkesztő
MURINKÓ LÍVIA szerkesztő

BOARD OF EDITORS:

ZSOLT SPÉDER editor-in-chief
PÉTER ŐRI responsible editor
FERENC KAMARÁS editor
LÍVIA MURINKÓ editor

OLVASÓSZERKESZTŐ:

S. MOLNÁR EDIT

TECHNIKAI SZERKESZTŐK:

KARDULESZ FERENCNÉ, VÁRNAINÉ ANEK ÁGNES

FELELŐS KIADÓ:

SPÉDER ZSOLT igazgató

ISSN 0011-8249

DEMOGRÁFIA

A population Quarterly of the Committee for Demography
of the Hungarian Academy of Sciences
and the Hungarian Central Statistical Office
Demographic Research Institute

Editor-in-Chief: *Zsolt Spéder*

Editorial Office: H-1024 Budapest, Buday László u. 1–3.

Orders may be placed with KULTURA: Hungarian Trading Company for Books
and Newspapers (Budapest, 62. P.O.B. 149)

or with any greater bookseller or distributor of periodicals

Subscription for a year: US \$ 40,00

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

Husz Ildikó: Alacsony végzettség – sok gyerek? A magas termékenység néhány területi és etnikai aspektusáról	5
Blaskó Zsuzsa: Három évig a gyermek mellett – de nem minden áron. A közvélemény a kisgyermekes anyák munkába állásáról	23
Lőrincz László: Az internetes ismerkedés hatása a homofíliára és a homogámiára	45

IRODALOM

FOLYÓIRATCIKK

Pronzato, C. D.: Return to work after childbirth: does parental leave matter in Europe? (Visszatérés a munkába a gyermekszülés után: számít-e a gyermekgondozási díj Európában?) <i>Review of Economics of the Household</i> , 2009/7. 341–360. (Szalma Ivett)	69
--	----

DEMOGRÁFIAI FOLYÓIRATSZEMLE

European Journal of Population	70
Journal of Marriage and the Family	71
Population and Development Review	73
Population Research and Policy Review	74
Population Studies	75

*Utánnymás csak a forrás megjelölésével.
Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.*

CONTENTS

STUDIES

Ildikó Husz: Low educational attainment leads to many children? About some regional and ethnic aspects of high fertility	5
Zsuzsa Blaskó: Stay at home for three years – but not at all costs. Social values on maternal employment in Hungary	23
László Lőrincz: Effect of internet dating on homophily and homogamy	45

REVIEW

ARTICLE

Pronzato, C. D.: Return to work after childbirth: does parental leave matter in Europe? <i>Review of Economics of the Household</i> , 2009/7. 341–360. (Ivett Szalma)	69
---	----

REVIEW OF DEMOGRAPHIC JOURNALS

European Journal of Population	70
Journal of Marriage and the Family	71
Population and Development Review	73
Population Research and Policy Review	74
Population Studies	75

*Reproduction permitted only with indication of source.
Manuscripts are not kept or sent back.*

ALACSONY VÉGZETTSÉG – SOK GYEREK? A MAGAS TERMÉKENYSÉG NÉHÁNY TERÜLETI ÉS ETNIKAI ASPEKTUSÁRÓL¹

HUSZ ILDIKÓ

Bevezetés

Mint ismeretes, Magyarországon az egyes demográfiai mutatók országos értékei jelentős területi különbségeket takarnak. A teljes termékenységi arányszám – amelynek értéke országosan alig haladja meg az 1,3-et – a fővárosban a legalacsonyabb (1,1 körüli), míg a legmagasabb Borsod-Abaúj-Zemplén megye halmozottan hátrányos helyzetű térségeiben, ahol a mutató értéke ennek kétszeresét is elérheti (ld. Melléklet térkép). A befejezett termékenység még ennél is szélesebb intervallumban (1,5 és 3,3 között) szóródik (Mikrocenzus 2005). Miközben tehát országosan igen alacsony termékenységgel számolhatunk, addig néhány kistérségben a fertilitás megközelíti a népességreprodukcióhoz szükséges szintet.² A legmagasabb gyermekszámmal jellemezhető területek az ország északi peremvidékein találhatók, de a termékenység az északkeleti országrész és Dél-Dunántúl egyes kistérségeiben is az átlagot lényegesen meghaladó mértékű. Közös sajátosságuk ezeknek a területeknek, hogy szinte kivétel nélkül a társadalmi-gazdasági szempontból leginkább elmaradott kistérségek közé tartoznak.³

A termékenység fent említett földrajzi különbségeinek magyarázatában minden bizonnyal szerepet játszik a népesség etnikai összetétele. A hagyományosan magas fertilitású magyarországi cigányság⁴ jelentős része – mintegy 40%-a – ugyanis a halmozottan hátrányos helyzetű kistérségekben koncentrálódik (Népszámlálás 2001). Mindazonáltal kérdéses, hogy ez önmagában mennyiben járul hozzá a térségi különbségek magyarázatához, mint ahogyan az sem világos, hogy a cigányság mely jellemzője: strukturális pozíciója vagy kulturális sajátosságai vezetnek-e a viszonylag magas gyermekvállalási hajlan-

¹ A tanulmányban szereplő kutatás két pályázat keretében készült, mindkettőt az OTKA támogatta (K 62157, témavezető: Józán Péter, PD 78513, témavezető: Husz Ildikó)

² Meg kell jegyezni, hogy a teljes termékenységi arányszám 2004-ben csak a bodrogi kistérségben tette lehetővé a bővített népesség-reprodukciót, míg máshol az alatt marad. A termékenység kistérségek szerinti különbségeiről ld. még Habcsek 2003.

³ 2004-ben az 1,6-nél magasabb teljes termékenységi arányszámmal rendelkező huszonegy kistérség közül csak három nem esett az ún. területfejlesztés szempontjából leghátrányosabb helyzetű kistérségek csoportjába.

⁴ A tanulmányban a cigány és roma kifejezéseket szinonimaként használjuk.

dóságához. Köztudott, hogy a roma lakosság iskolázottsági szintje (és ezzel összefüggően munkaerő-piaci pozíciója, illetve jövedelmi helyzete is) az országos átlagnál kedvezőtlenebb, márpedig az alacsony végzettség általában véve magasabb termékenységgel jár együtt (Andorka 1987; Szukicsné 2000; Kamarás 2001; Spéder 2003; Husz 2006). Egy Baranya megyei kutatás kapcsán Hoóz István már az 1970-es évek elején felvetette, hogy a magas termékenység, amelyre cigány kulturális sajátosságként tekintettünk, valójában a romák strukturális összetételének, jelesül az átlagosnál alacsonyabb iskolázottságának következménye. Az akkori kutatás eredményei ugyanis azt mutatták, hogy azonos végzettségi szint mellett a baranyai cigányok gyerekszámát alacsonyabb a nem cigányokénál (Hoóz 1973, 1991).

Az említett vizsgálat óta negyven év telt el, ami alatt az ország egészének, és ezen belül a cigányságnak a társadalmi és népesedési viszonyai is megváltoztak. Makroszinten a termékenységi mutatók értéke zuhanásszerűen csökkent, az iskolázottság terén pedig azóta két – egy középfokú, majd egy felsőfokú – oktatási expanzió is bekövetkezett. Ráadásul az iskolai végzettség jelentősége is megnőtt, amennyiben a korábbihoz képest jobban befolyásolja nemcsak az életesélyeket és -minőséget, de a népesedési mutatókat is.⁵ Ezek a folyamatok nem azonos módon érintették a roma népességet, amely etnikum termékenysége ma is lényegesen magasabb az országos átlagnál. Továbbra is feltehető tehát a kérdés, hogy vajon a magas fertilitás magyarázható-e pusztán az iskolázottsági összetétellel, vagy más okokat kell keresnünk. Jelen tanulmányban ennek a kérdésnek a megválaszolásához szeretnénk közelebb jutni azzal, hogy megvizsgáljuk: vajon mennyiben hasonló és mennyiben különböző az alacsony iskolázottságú roma és nem roma nők gyermekvállalásának mintázata. Megállapításaink alapját egy több éve folyó empirikus kutatás eredményei képezik, amelyet néhány hátrányos helyzetű kistérségben folytattunk. Mielőtt azonban a konkrét kutatásra rátérnénk, érdemes röviden összefoglalni azokat az ismereteket, amelyeket a magyarországi cigányság termékenységéről tudunk.

1. A magyarországi roma nők termékenysége az eddigi felmérések alapján

A roma népesség demográfiai jellemzőiről több forrásból is rendelkeznünk ismeretekkel. Az adatszolgáltatók körét tekintve a legteljesebbek a népszámlálások, amelyekben elvben az összes magyarországi roma családról vannak adataink. Valószínűsíthetjük azonban, hogy a censusokban a romák egy része a magyar etnikumú népesség között van nyilvántartva. A mutatószámok kiszámí-

⁵ A halandóság és az életkilátások iskolai végzettség szerinti különbségeinek növekedéséről ld. Klinger 2001; Habcsek–Kovács 2007, ugyanerről a termékenységgel kapcsolatban ld. Szukicsné (befejezett termékenység), Spéder 2003; Husz 2006 (teljes termékenységi arányszám), Husz 2006 (gyermekvállalás időzítése).

tásánál ez nem okozna problémát, ha az így kimaradók demográfiai jellemzői azonosak lennének a romaként összeírt népességével. Amint azonban azt más forrásból tudjuk, a külső besorolás és az etnikai önidentifikáció a megkérdezett társadalmi státusától – pl. iskolázottságától – függően különböző mértékben tér el (Ladányi 1996). Márpedig az iskolázottság a termékenység és más demográfiai jellemzők tekintetében is fontos különbségtevő tényező. Mindebből az következik, hogy a népszámlálási adatokból számított mutatók nagy valószínűséggel nemcsak a lélekszám, de más népesedési jellemzők tekintetében is szisztematikusan torzított eredményt adnak. Mindenesetre a 2001. évi census azon adatát, mely szerint 100 magyar nemzetiségű nőre 153 gyermek jut, míg 100 cigány nőre 264 (Népszámlálás 2001), kiindulópontul használhatjuk a termékenységi különbségek becslésére.⁶

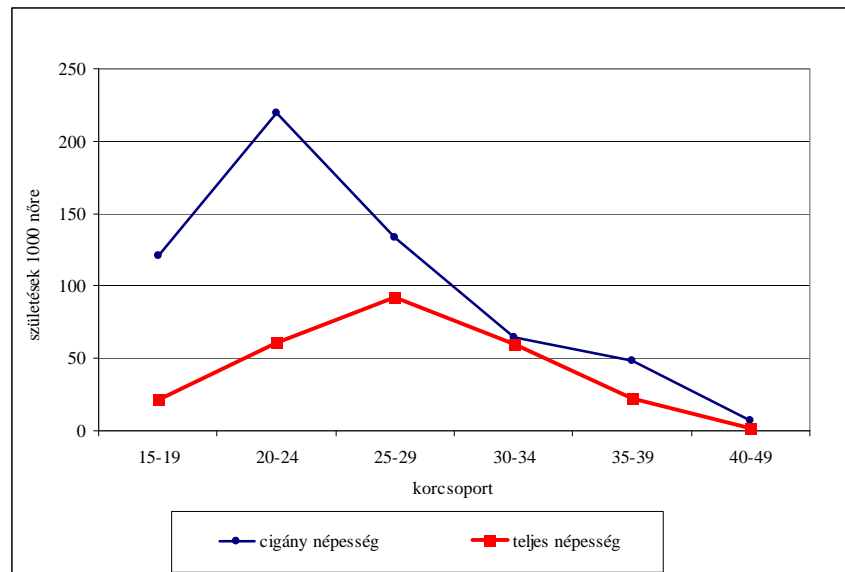
Egy másik gyakran használatos forrás a Kemény István vezette 2003. évi országos cigányfelmérés, amely a censusokétól eltérő módszertant használt: a kutatók azokat tekintették cigányoknak, akiket a nem cigány környezetük (elsősorban közigazgatási tisztviselők, iskolai és egészségügyi dolgozók) annak tartott, illetve akik közülük egy cigányfelmérésben hajlandók voltak közreműködni. Nem egyértelmű, hogy ez a módszer mennyivel szolgálat pontosabb becslési alapot a főbb demográfiai mutatók kiszámításához, mindenesetre az bizonyosra vehető, hogy – a népszámláláshoz hasonlóan – ez a vizsgálat is felülreprezentálja a cigányság szociálisan leginkább hátrányos helyzetű rétegét. Mivel feltételezhetjük, hogy ennek a csoportnak a legnagyobb a termékenysége, a Kemény-féle vizsgálat szerinti, 100 cigány nőre jutó 234 gyermek (Kemény és tsai 2004) szintén felső becslést jelentheti a teljes etnikumra jellemző arányszámnak.

Hasonló arányokat kapunk akkor is, ha a korösszetétel és a gyerekvállalás időzítésének hatásait kiszűrve a befejezett, illetve kvázi-befejezett termékenység mértékét – azaz a 40–49 éves nők gyermekszámát – hasonlítjuk össze. A mutató értéke a teljes népesség esetében 2001-ben 1,93 volt, míg a cigányságra vonatkozóan 3,38 (Népszámlálás 2001). Sajnos, a Kemény-féle vizsgálat adatközlésében erre vonatkozóan nincs információ, de a közölt adatokból ennél valamivel kisebb érték valószínűsíthető.⁷ A fenti két mutató alapján látható, hogy a cigányság termékenysége a teljes népességhez képest jóval nagyobb, annak legalább másfélszerese, de kevesebb mint kétszerese.

⁶ A censusok mellett időnként a KSH és egyéb állami intézmények is végeztek becsléseket, amelyek elsősorban a cigányok lélekszámának meghatározására irányultak, áttekintésük-ről ld. Mészáros-Fóti 1996.

⁷ A Kemény-féle felmérést ismertető kötet közli a 35–49 éves házasságú nők gyermekszámát, ami a cigány nemzetiségűek esetében 3,51, valamint hogy a házasságú nők gyermekszáma a törvény szerinti hajadonokénak nagyjából kétszerese. A házasságú és hajadonok mintabeli arányát is figyelembe véve a mutató értékét 3,1 és 3,3 közöttire becsülhetjük (Kemény és tsai 2004).

A Kemény-féle vizsgálat eredményeit összevetve az országos népmozgalmi adatokkal megállapítható, hogy nemcsak a gyermekvállalás mértékében, hanem annak időzítésében is jelentős etnikai különbségek mutatkoznak: míg a teljes népességnél a 20 éves kor előtt szülők aránya viszonylag alacsony, addig a cigányoknál a 20 évesnél fiatalabb korban vállalt anyaság ugyanolyan gyakori, mint a 25–29 éves kor közötti (I. ábra). Ez a sajátosság, ti. a korai gyermekvállalás úgy tűnik, már a két világháború között is megkülönböztető jegyét jelentette ennek az etnikumnak (Janky 1999). Ugyanakkor az is kiderült, hogy a cigányság korántsem egységes a demográfiai jellemzőit illetően: a Dél-Magyarországon élők termékenysége valamivel alacsonyabb a többiekénél, továbbá bizonyos szubkulturális különbségek is kimutathatók, mint pl. a beás cigányok azon jellemzője, hogy körükben alacsonyabb a tinédzserkori anyaság előfordulása (Janky 2007). Észak-Magyarországon ugyanakkor úgy tűnik, hogy a szegénység és az etnicitás interakciója sajátos demográfiai mintát eredményez: az itt megfigyelhető termékenység ugyanis még a cigányságra jellemző átlagnál is magasabb, egyes becslések szerint 3,3–4 közötti (Janky 2005; Habcsek 2007).

Forrás: Kemény és tsai (2004) 1.22. tábla és Demográfiai évkönyv 2002 alapján.

I. Korspecifikus termékenységi arányszámok a magyarországi cigány és teljes népesség körében 2002
Age specific fertility rates in the Roma population of Hungary and in the total population, 2002

A Kemény-féle felmérés a cigány népességnek több olyan jellemzőjére is rávilágított, amely – ceteris paribus – a magasabb gyermekszám, illetve a korábbi gyermekszülés irányába hat. Ilyen pl. a tartós párkapcsolatban élők relatíve magas aránya, valamint az átlagosnál alacsonyabb iskolázottság. 2003-ban a 15 éven felüli romák körében a legfeljebb 8 általános iskolai osztályt végzettek aránya 81%, a szakmunkásoké 16%, a legalább érettségizetteké pedig csak 3% volt, míg a teljes népességben ez a megoszlás 45% - 19% - 36% volt (Kemény és tsai 2004; Mikrocenzus 2005). Mivel az első két iskolázottsági csoport termékenysége országos szinten az átlag feletti, a harmadiké viszont az átlag alatti (Spéder 2003; Husz 2006), az iskolázottsági összetétel önmagában is a magasabb átlagos gyermekszámot valószínűsíti.

Mint ahogy arról már szó volt, mivel a cigány népesség egyes, a termékenységgel is összefüggő társadalmi-gazdasági mutatók (iskolázottság, munkaerőpiaci helyzet) tekintetében a lakosság egészétől eltérő összetételű, félrevezető lehet a cigány családok gyermekszámát a teljes népességéhez hasonlítani. Sokkal célszerűbb a mutatók értékeit a hasonló iskolázottságúakéval, illetve hasonló társadalmi helyzetűekével összevetni. Erre nyújt lehetőséget Ladányi János és Szelényi Iván 2000-ben végzett kelet-közép-európai underclass-kutatása, amely országos survey-felvételen alapult, és amely kiterjedt többek között a cigány⁸ és nem-cigány szegény népesség különböző szempontú összehasonlító vizsgálatára is (Ladányi–Szelényi 2004). A kutatásnak eredetileg nem volt célja a termékenység etnikai különbségeinek feltárása, így az adatok később csak korlátozottan voltak erre a célra felhasználhatók. Az adatbázis egy almintájának demográfiai szempontú feldolgozását Durst Judit végezte el, aki a gyerekszám-ban tapasztalható etnikai eltéréseket vizsgálta. Elemzésében két végzettségi csoportot összehasonlítva azt kapta, hogy a nyolc osztálynál alacsonyabb végzettségűeknél a cigány nőknek magasabb a gyerekszám, mint a nem-cigányoknak, míg az általános iskolát sikeresen elvégzők átlagos gyerekszámában nem talált etnikai különbséget (Durst 2006).

A cigányság termékenységének dinamikájára nézve korlátozott számú és egymásnak ellentmondó kutatási eredményekkel rendelkezünk. A 2003. évi cigányvizsgálat adatait a 1993. évi hasonlóval összevetve csökkenő trend állapítható meg, ami azonban a teljes populációhoz képest kisebb mértékű. A nyers élveszületési arányszámok 1971–2003 közötti alakulásából az is kitűnik, hogy ez a csökkenés nem a rendszerváltozás körül, hanem már hamarabb, az 1980-as években elkezdődött. A fiatalkori gyermekszülés elterjedtsége is enyhe csökkenést mutat, azaz a termékenységgel kapcsolatos tendenciák iránya hasonló az országos népességéhez (Kemény és tsai 2004).

⁸ Ebben a vizsgálatban a kutatók – az önbesorolás mellett – az etnikai kategorizáció egy harmadik módját, a kérdezőbiztosi besorolást alkalmazták.

Ennek ellentmondó eredményre jutott azonban néhány terepmunkán alapuló kutatás, amelyek egyes észak-magyarországi falvakban az 1990-es években a romák körében a gyermekszám növekedését és a tinédzserkori szülések terjedését valószínűsítették (Gyenei 1998; Durst 2001; Ladányi–Szelényi 2004). Az ezekben az – alapvetően kvalitatív – vizsgálatokban közölt demográfiai mutatók nem voltak ugyan alkalmasak az említett folyamatok kétséget kizáró igazolására, mindazonáltal felhívták a figyelmet arra, hogy az egyébként is sajátos demográfiai mintázatú észak-magyarországi falvakban elképzelhető, hogy egyes időszakokban az országoshoz képest divergáló termékenységi trendek figyelhetők meg. Kérdéses maradt ugyanakkor, hogy ha valóban kimutatható a termékenység növekedése és az anyák fiatalodása, akkor ezzel kapcsolatban vajon milyen területi kiterjedésű és időben mennyire tartós folyamatról beszélhetünk.

2. A kutatás leírása

A társadalmi struktúra és etnicitás kölcsönhatásának, illetve a termékenység ezen tényezőkkel való összefüggésének vizsgálatát 2007-ben kezdtük el, amikor Borsod megyében kérdőíves adatgyűjtést végeztünk a női népesség körében. Mint korábban már utaltunk rá, az a tény, hogy a cigányság társadalmi összetétele lényegesen különbözik a teljes lakosságtól, bármely, a cigányságnak tulajdonított jellemző esetében kérdésessé teszi, hogy vajon tényleg etnikai sajátosságról van-e szó, vagy valójában strukturális jellemzőt értelmezünk – tévesen – etnikainak. Ezt a dilemmát kutatásunkban a körültekintő mintaválasztással törekedtünk feloldani. Célunk az volt, hogy a társadalmi helyzet tekintetében minél homogénebb csoportban vizsgálódhassunk, hogy ezáltal minél tisztábban kirajzolódjanak a feltételezett etnikai különbségek. Ezért döntöttünk úgy, hogy a kutatást a leghátrányosabb helyzetű térségekre, azon belül is a falvak érettségivel nem rendelkező lakosságára korlátozzuk, mivel a roma és a nem roma lakosság közötti társadalmi különbséget itt gondoltuk a legkisebbnek.⁹ Másfelől azonban a cigányság összetétele az életkor szempontjából is eltér az ország lakosságáétól, amennyiben körükben nagyobb a fiatalok és kisebb az idősek aránya, márpedig a szülők életkora nagyban befolyásolja a családok gyermekszámát. A mintavételi keretet ezért a 15–49 éves női népességben határoztuk meg.

⁹ Egyes nézetek szerint a rendszerváltozást követő gazdasági recesszió eredményeként a társadalmi hierarchia legalsó szintjén ez a távolság lényegében el is tűnik, amennyiben – elsősorban a recesszió sújtotta térségekben – egy újfajta szegénység, egy etnikailag vegyes „underclass” kialakulása figyelhető meg (Ladányi–Szelényi 2004).

A mintavétel során az edelényi és encsi kistérséget választottuk ki, majd a térség településeiből a cigányság aránya¹⁰ szerinti rétegzett mintát vettünk. A mintába került 25 faluban teljes körű kérdezést hajtottunk végre a 15–49 év közötti, érettségivel nem rendelkező nők körében. Ezzel az eljárással egy összesen 809 fős mintát kaptunk, amely a társadalom legszegényebb, leginkább hátrányos helyzetű háztartásait jeleníti meg.¹¹

A kutatás területi kiterjesztésére 2009-ben nyílt alkalom, amikor az OTKA támogatásának köszönhetően a felmérést Baranya megye sellyei és szigetvári kistérségében megismételhetjük, a borsodival megegyező mintavételi eljárással. Ebbe a kutatásba időközben bekapcsolódtak a Pécsi Tudományegyetem hallgatói¹² is, akikkel lehetővé vált, hogy a sellyei kistérség azon falvaira is kiterjesszük a kérdezést, amelyek az eredeti mintavételből kimaradtak. A mintanagyság ezért itt valamivel nagyobb, 1038 fős lett.

Kutatási témánk szempontjából fontos kérdés az etnikai kategorizáció mikéntje. Felmérésünkben mind az önbesorolást, mind a kérdezőbiztosi besorolást alkalmaztuk. Arra egy másik tanulmányunkban fogunk kitérni, hogy a kétféle módszerrel kapott eredmények mennyiben tértek el egymástól. Jelen írásban ezt a problémát megkerülve az elemzést azok körére szűkítettük, akiknél a kétféle besorolás megegyezett.¹³

A továbbiakban a borsodi és a baranyai felmérés gyermekvállalási mintázatokra vonatkozó eredményeit foglaljuk össze.

3. A két térségi minta megoszlásainak összehasonlítása

A borsodi és baranyai térségek összehasonlítási célú kiválasztását az indokolta, hogy a földrajzi elhelyezkedés (peremvidék), az aprófalvas település-szerkezet, az infrastrukturális és egyéb gazdasági fejlettségi mutatók, valamint a cigány lakosság átlagosnál magasabb koncentrációja tekintetében a két terület sok hasonlóságot mutat. Ezen felül mindkét térséget az országosnál magasabb termékenység jellemzi. Ennek ellenére – mint az a korábbi kutatások alapján várható volt – a két minta nemcsak demográfiai, de a társadalmi helyzet tekin-

¹⁰ Ehhez a 2001. évi népszámlálás településsoros adatait használtuk.

¹¹ Jelen tanulmányban nem foglalkunk állást abban a kérdésben, hogy létezik-e, illetve hogy empirikusan megragadható-e a fent említett etnikailag vegyes underclass. Mintaválasztásunkkal mindenesetre egy ennél valamivel szélesebb csoportot sikerült megragadnunk, ahol azonban a strukturális jellemzők etnicitás szerint a lehető legkisebb mértékben térnek el.

¹² Ezúton szeretném megköszönni a kutatásban közreműködő hallgatók lelkes munkáját és Dövényi Zoltán segítségét, aki a felmérésben való részvételüket lehetővé tette.

¹³ Az említett tanulmány fő mondanóját megelőlegezve annyit érdemes megemlíteni, hogy ugyan a számított mutatók értékei különböztek az alkalmazott etnikai besorolási eljárástól függően, de a nem cigány népességgel való összevetés főbb megállapításait ez érdemben nem befolyásolta.

tetésben is eltér egymástól. A borsodiak valamivel fiatalabbak és alacsonyabb iskolázottságúak voltak, mint a baranyaiak (1. tábla). A nem cigány almintában az alacsonyabb átlagos végzettséget az eltérő életkori összetétel magyarázta, nem úgy a cigányság körében, ahol ez a különbség a korösszetétel hatásának kiszűrése után is megmaradt.

1. A válaszadók befejezett iskolai végzettség szerinti megoszlása a két mintában

Distribution of respondents by the highest completed level of education in the two samples

Iskolai végzettség	Borsod		Baranya	
	Roma	Nem roma	Roma	Nem roma
0–7 osztály	37%	4%	15%	3%
8 osztály	54%	55%	65%	48%
Szakmunkásképző, szakiskola	9%	41%	20%	49%
Összesen	100%	100%	100%	100%
Esetszám	400	275	355	476

A végzettségbeli eltérés megmutatkozott a munkavégzés terén is, amennyiben a baranyaiak körében jóval nagyobb volt azok aránya, akik rendszeres munkával rendelkeztek¹⁴ (2. tábla). Ugyanakkor a borsodi általánosan rosszabb munkalehetőségekre utal az, hogy itt a végzettség jóval kevésbé befolyásolta a munkaerő-piaci részvételt, ami különösen a romák esetében volt szembeutó.

2. A rendszeres munkával rendelkezők, a munkanélküliek és az inaktívak¹⁵ aránya a két mintában, %

Proportion of regularly employed, unemployed and inactive people in the two samples, %

Munkaerő-piaci részvétel	Borsod		Baranya	
	Roma	Nem roma	Roma	Nem roma
Rendszeres munkája van	5	23	16	35
Munkanélküli	23	22	27	21
Háztartásbeli, nyugdíjas	27	16	12	12

¹⁴ A kérdőíves adatok nemcsak a rendszeres munkavégzés terén, de a szezonális és alkalmi munkák piacán is meglehetősen alacsony részvételi arányokat mutattak. Az életút-interjúkból, amelyeket Borsodban készítettünk, kiderült azonban, hogy a kérdőív-válaszok minden bizonnyal csak a legális munkavégzésre vonatkoztak, míg a feketegazdaságban (különösen a szezonális munkák terén) ennél jóval nagyobb a munkaerő-piaci részvétel.

¹⁵ Mivel a nem regisztrált munkanélküliek egy része a korai nyugdíjban lévők, illetve a rokkantnyugdíjasok, másik részük pedig a háztartásbeliek között szerepel, ezeket a kategóriákat inaktívak címen összevontuk.

4. A gyermekvállalási mintázat etnikai és területi különbségei

4.1. A gyermekek átlagos száma

A II. ábra a két etnikai csoport átlagos gyermekszámát mutatja térségenként, öt éves korcsoportos bontásban. Az adatok értékeléséhez feltüntettünk továbbá két, a megfelelő korosztályos női népességre vonatkozó országos szintű mutatót: a 2005. évi Mikrocenzus alapján a községekben élő, alacsony végzettségű (nem érettségizett), valamint a teljes női népesség átlagos gyermekszámát.

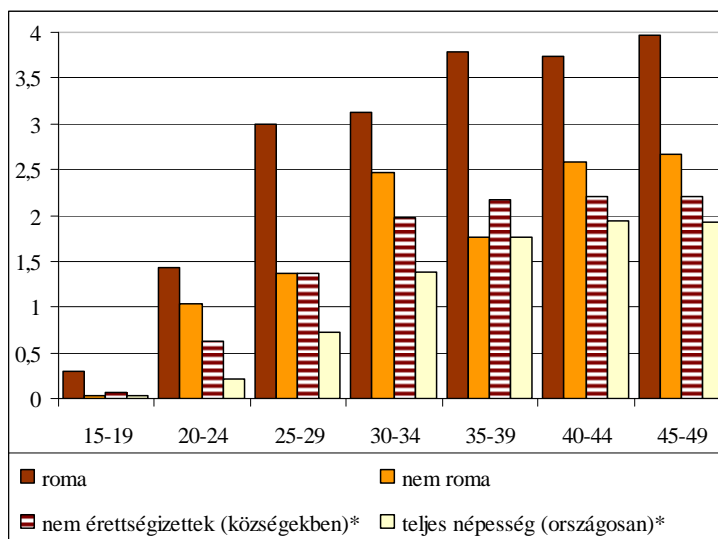
Az adatok azt mutatják, hogy gyermekszám tekintetében szignifikáns eltérések tapasztalhatók a mintabeli roma és nem-roma nők körében. A romák magasabb gyermekszáma mindkét térségben és minden korcsoportban kimutatható. Összességében a borsodi romáknál a gyerekszám-átlag 2,6, míg a nem-romáknál 1,7 volt; ugyanennek a mutatónak az értéke Baranyában rendre 2,1, illetve 1,8 volt. A különbségek délen¹⁶ jóval kisebbek ugyan, de statisztikailag még itt is szignifikánsak (t-teszt). A termékenység etnikai eltérését egyébként a megkérdezettek testvéreinek száma is alátámasztja: míg a romáknál a válaszadók gyerekkori családjában Borsodban átlagosan 5,6, Baranyában pedig 4,3 gyermek nevelkedett, addig a nem roma családokban ez a szám 3,5, illetve 3,2 volt.

Az ábrából a gyerekvállalás időzítésére is következtethetünk: látható, hogy északon a roma nők egyfelől korábban kezdik, másfelől viszont később is fejezik be a gyerekszülést, mint a nem romák. Az előbbi Dél-Baranyára is jellemző, az utóbbi azonban úgy tűnik, nem: itt már a 30–34 éveseknek lényegében ugyanannyi gyerekük van, mint a 45–49 éveseknek.

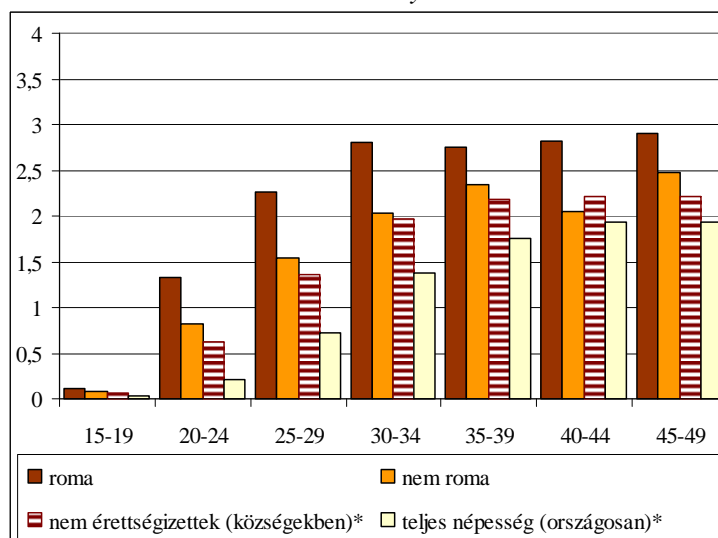
A két ábrából az is látszik, hogy a szült gyermekszám nemcsak a romák körében magasabb az átlagnál, de a nem roma almintában kapott értékek is – egy-egy korcsoporttól eltekintve – magasabbak mindkét országos referencia-értéknél. A vizsgált két hátrányos helyzetű térségben tehát nemcsak a romák, de a hasonló iskolázottságú nem romák is az átlagosnál több gyermeket vállalnak. Ezen belül azonban nincs szignifikáns eltérés a borsodi és baranyai nők között. Nem így a romák esetében, ahol a kiemelkedően magas borsodi termékenységet adataink is megerősítik.

¹⁶ A kutatási eredmények azt mutatják, hogy a két térség közti eltérés nem egyszerűsíthető le pusztán a beás és a magyar cigányok közötti szubkulturális különbségekre, ugyanis a déli területeken élő romungróknál sem találtunk olyan magas gyermekszámot, mint északon.

2.a Borsod

2.b Baranya

* Mikrocenzus 2005.

II. A 15–49 éves nők átlagos gyermekszáma korcsoportonként,
 etnicitás szerint és országosan
 Average number of children among 15–49-year old women by age, ethnic
 group, and nationally

4.2. Gyermekszám-különbségek iskolai végzettség szerint

Az iskolai végzettség a munkalehetőségeken, jövedelmi viszonyokon és egyéb tényezőkön keresztül befolyásolja a gyermekvállalási kedvet is. Amint arra már utaltunk, lehetséges ezért, hogy amit a gyermekszámokban etnikai különbségként észlelünk, azt valójában az iskolázottsági összetétel eltérése magyarázza. Megnéztük ezért a gyermekszám-átlagokat az egyes végzettségi csoportokra külön-külön is.

A roma almintában a várakozásunknak megfelelően az iskolai végzettség emelkedésével egyenesen csökkent az átlagos gyermekszám (3. tábla). A nem cigányoknál azonban ezt nem tapasztaltuk: minimális különbségek mutatkoztak csak a mutató értékeiben, amelyek statisztikailag nem bizonyultak szignifikánsnak. A szakmunkásképzőt végzettek esetében már lényegében nem volt etnikai különbség a két csoport között. Sőt, első látásra úgy tűnik, mintha az ebbe a csoportba tartozó roma nők még kevesebb gyereket vállaltak volna, mint nem-roma társaik. Ez utóbbi összefüggés azonban látszólagosnak bizonyult, ugyanis az a két csoport eltérő korösszetételének (ti. a szakmunkás cigány nők átlagosan fiatalabb életkorának) volt tulajdonítható.

3. Átlagos gyermekszámok iskolai végzettség és etnicitás szerint Average numbers of children by educational attainment and ethnicity

Iskolai végzettség	Borsod		Baranya	
	Roma	Nem roma	Roma	Nem roma
0–7 osztály	3,3	1,8	2,5	1,9
8 osztály	2,3	1,7	2,1	1,6
Szaktanulmányok, szakiskola	1,4	1,8	1,6	1,9

Azt a hipotézist, amely szerint pusztán a végzettségbeli eltérések nem magyarázzák a romák magasabb gyermekszámát a nem-romákéhoz képest, lineáris regresszióval is ellenőriztük. A keresztátlákhöz képest ennek a módszernek az előnye az, hogy az etnicitás hatását a gyermekszámra nem csak iskolázottság szerinti bontásban tudtuk bemutatni, de eközben kontrollálni tudtuk azt a tényt is, hogy a két etnikai almintában életkori összetétele, ha kismértékben is, de különbözik egymástól. Mivel a két vizsgált térség között a leíró statisztikák szerint lényeges eltéréseket tapasztaltunk, a modellben a felvétel helyszínét megjelenítő változót is szerepeltettük. A fentiek alapján az is látható, hogy gyermekszám tekintetében a térségek közötti különbség a két etnikum esetében nem azonos, ezért a vizsgálatba bevontunk egy, az etnicitás és a térség interakcióját megjelenítő változót is.

A szült gyermekszám átlagát az alábbi regressziós egyenessel becsültük:
 $GYSZ = b_0 + b_1 \cdot KOR + b_2 \cdot VÉGZETTSÉG + b_3 \cdot ETNICITÁS + b_4 \cdot MEGYE + b_5 \cdot INTER$, ahol

KOR = a megkérdezett életkora (folytonos)

VÉGZETTSÉG = az iskolázottság háromértékű változójából képzett két dummy változó (0–7 OSZTÁLY és SZAKMUNKÁSKÉPZŐ, referenciakategória: 8 általánost végzett)

ETNICITÁS = etnikai hovatartozás (1 = roma, 0 = nem roma)

MEGYE = a vizsgálat helyszíne (1 = Borsod, 0 = Baranya)

INTER = ETNICITÁS és MEGYE változó szorzata

A modell paramétereit a 4. táblában foglaltuk össze.

*4. Lineáris regressziós paraméterek a szült gyerekszám becslésére
 Linear regression model explaining numbers of children born*

	B	SE B	Beta
Konstans	-1,27	0,14	
KOR	0,09	0,01	0,54**
VÉGZETTSÉG			
0–7 OSZTÁLY	0,46	0,11	0,09**
SZAKMUNKÁSKÉPZŐ	-0,27	0,0	-0,07*
ETNICITÁS	0,40	0,10	0,11**
MEGYE	0,04	0,11	0,01 (ns)
INTER	0,42	0,15	0,11*
R ² = 0,34 N = 1505			

** p < 0,001 * p < 0,01

Amint az az eredményekből látható, a gyermekszámban tapasztalható etnikai különbségek akkor is megmaradnak, ha mind az életkort, mind az iskolázottságot kontrolláljuk. A romák magasabb gyermekszáma tehát nem magyarázható pusztán a két minta életkori vagy végzettségbeli eltéréseivel, hozzájuk képest a hasonló társadalmi helyzetben lévő nem-romák szignifikánsan kevesebb gyereket vállalnak.¹⁷ Az eredmények megerősítik a két térséggel kapcsolatos korábbi sejtésünket is, mely szerint a területi különbségek befolyása a gyerekvállalásra eltérő mértékű a két etnikum esetében. A nem-romáknál – minden egyéb kontrollálása mellett – lényegében hasonló gyermekszám-átlagokat ta-

¹⁷ Az iskolázottságot megjelenítő két dummy változó paraméterei végzettségi csoportonként meglehetősen nagy különbséget jeleznek a gyermekszámban, azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy ezek egy része a gyermekvállalás időzítéséből fakad. A szakmunkásbizonyítványt szerzett nőknek azonos életkorban pusztán azért is kevesebb gyermekük lehet, mint a nyolc általános végzettségűeknek, mert később fejezték be az iskolát.

pasztalunk a két megyében, míg a romák esetében a borsodiaknál a becsült átlag – a MEGYE nem szignifikáns paraméterével nem számolva – 0,42-del nagyobb, mint a baranyaiaknál.

4.3. Az ideális gyerekszám

Mint láttuk, az iskolázottsági összetétel eltérése a gyermekszám etnikai különbségeit csak részben indokolja. Emellett minden bizonnyal a gyerekvállalással kapcsolatos tudati, attitűdbeli tényezők is szerepet játszanak. Erre vonatkozóan kérdőívünkben egyetlen direkt kérdés szerepelt, amely a megkérdezettek véleményét tudakolta az ideális gyerekszámról.

Az átlagok összehasonlítása (5. tábla) azt mutatja, hogy a gyermekszám-ideák terén nem túl nagy, de mindenesetre szignifikáns különbségek tapasztalhatók, amennyiben a roma nők eleve több gyermeket tartanak ideálisnak, mint nem roma társaik. Ezen belül érdekesek a térségi különbségek, amelyek azt mutatják, hogy Baranyában etnikai hovatartozástól függetlenül nemcsak a borsodi mintához, de az országoshoz képest is alacsonyabb az ideális gyermekszám. Az viszont elgondolkodtató, hogy a két mintában a megkérdezettek egynegyedének már a felvétel időpontjában több gyereke volt, mint amennyit ideálisnak tartott. E mögött minden bizonnyal részben a családtervezés hiánya, illetve a fogamzásgátlás alacsony hatékonysága áll, de erre a kérdőívünkben nem tudtunk rákérdezni.

5. Ideális gyermekszám etnicitás szerint *Ideal number of children by ethnicities*

Etnicitás	Borsod	Baranya	Országos*
Roma	2,5	2,2	2,4
Nem roma	2,1	1,9	2,1

* Kapitány (2002).

4.4. Az első gyermekvállalás kora

Mint tudjuk, az alacsony végzettségű nők nemcsak több gyermeket vállalnak termékeny életük során, de korábban is kezdik a gyermekszülést. Ezt adataink is megerősítették: az első gyermekvállalás kora mindkét térségben és szubpopulációban lényegesen alacsonyabb volt az országos értéknél (erre már a II. ábrából is következtethetünk), de ezen felül etnikai különbségek is kimutathatók voltak. A cigány anyák átlagéletkora az első gyermek születésénél Borsodban 19,0, Baranyában pedig 19,7 év, míg a nem-cigányoké ennél szignifikánsan magasabb, 21,1, illetve 20,9 év volt. A gyermekvállalás időzítésében mutatkozó eltérés összefüggésben volt az első élettársi, illetve házastársi kapcsolat alakításának életkorával. Ezen a téren is mutatkoztak etnikai különbségek, az azonban közös volt, hogy a párkapcsolat-alakítást mindkét alpopulációban egyaránt hamar, mintegy egy év múlva követte az első gyerek megszületése.

A vizsgált népességben meglehetősen magas volt a tinédzserszülések előfordulása. Míg országosan jelenleg a tinédzserszülések az összes élveszületéseknek csak mintegy 2%-át jelentik, addig a mintánkban a 18 évesnél fiatalabb anyák aránya ennél jóval nagyobb volt. Az etnikai különbségek itt is szembetűnőek: a nem cigány anyáknál a mutató értéke ugyan az országosnál számottevően magasabb volt (Borsodban 8%, Baranyában 11%), de a cigányság körében ennek többszörösét tapasztaltuk (31%, illetve 24%).

Azt is megvizsgáltuk, hogy vajon időben változott-e a tinédzserszülések előfordulása. Ehhez három születési kohorszt választottunk, ahol a legidősebbek az 1980-as évtized fordulóján, a középső korosztály a rendszerváltozás körül, a legfiatalabbak pedig az ezredforduló táján értek szülőképes korba. Az eredmények nem igazolták a korábban említett település-szintű vizsgálatok megállapításait az anyák fiatalodásával kapcsolatban, ugyanis az adatok a tinédzserszülések gyakoriságának csökkenését mutatták (6. tábla). A baranyai romáknál a középső kohorszban ugyan átmenetileg nőtt a fiatalkorú anyák hányada, de a legfiatalabbak esetében az arány már a legidősebbeké alatt marad.

6. A tinédzser anyák előfordulása a 18 éven felüli nők körében,
kohorszonként és etnicitás szerint, %
*Teenage mothers among women over 18 years old,
by cohort and ethnic group, %*

Születési kohorsz	Borsod		Baranya	
	Roma	Nem roma	Roma	Nem roma
1960–69	35	10	25	14
1970–79	33	9	31	11
1980–89	24	3	20	8

Összegzés

Két halmozottan hátrányos helyzetű, etnikailag vegyes térségben végzett kutatásunkban azt vizsgáltuk, hogy vajon az alacsony iskolázottság milyen feltételek mellett jár magas gyermekszámmal. Kérdőíves felvételünk mintáját úgy alakítottuk ki, hogy abban a roma és nem roma népesség társadalmi helyzete a lehetőségekhez képest a leginkább hasonló legyen. Vizsgálatunkat ezért az összehasonlíthatóság érdekében az alacsony végzettségű (érettségivel nem rendelkező) női népességre korlátoztuk.

Kutatási eredményeink az iskolázottság és a gyerekszám közötti összefüggés számos részletét pontosították. Beigazolódott, hogy az alacsony végzettség ugyan valóban együtt jár az átlagosnál magasabb gyermekszámmal, de ezen belül nem mindegy, hogy mely etnikai csoportban és mely térségben vizsgálódunk. A nem roma népességre ugyanis azonos végzettség esetén sem jellemző az olyan magas gyermekszám és az olyan korai gyermekszülés, mint amilyent a romáknál tapasztaltunk. Ebben a tekintetben kiemelt jelentősége van a szakmunkás végzettségnek, amely csoportban a fertilitás mintázatában etnikai eltérések már alig jelentkeznek. Ilyen végzettségű roma nőket azonban még inkább csak a fiatalok körében találtunk.

Az is látható, hogy Dél-Baranya termékenységi mintázat tekintetében sokkal homogénebb, az itt élő cigányság gyermekszáma sokkal közelebb van a nem cigányokéhoz, mint az Borsodban megfigyelhető. Az a fajta hagyományos gyermekvállalási modell, amelyben a nők korán vállalják első gyermeküket, amelyet azután a teljes termékeny életszakaszában további gyermekek követnek, ma már csak az északi – és feltehetően a hasonló társadalmi-etnikai összetételű (észak)keleti – roma nők körében figyelhető meg. Ez a modell magas gyermekszámmal és gyorsan növekvő népességgel jár együtt, míg a baranyai térségben – csakúgy, mint a borsodi nem roma nők esetében – a termékenység szintje sem a romáknál, sem a nem romáknál nem sokkal magasabb az egyszerű népesség-reprodukciót lehetővé tevő szintnél. Amíg északon a cigány nők befejezett termékenysége az országos átlag több mint kétszerese, addig az itt élő nem romáké (hozzávetőleg 1,3-szeres aránnyal) inkább a baranyai népességéhez áll közelebb. Az etnikai összetétel, a roma népesség átlagosnál nagyobb aránya tehát mindkét térségben hozzájárul az országosnál magasabb termékenységhez, és ez nem pusztán az erre az etnikumra jellemző rosszabb strukturális pozíció miatt van így, hanem további tényezők is szerepet játszanak benne. Hogy ezen tényezők természetét, az etnicitás jelentésének tartalmát megértsük, és így állást tudjunk foglalni abban, hogy ezek valóban a cigányság *kulturális* jellemzőihez köthetők-e, ahhoz további vizsgálatok szükségesek.

IRODALOM

- Andorka R. (1987): *Gyermekszám a fejlett országokban*. Gondolat, Budapest.
- Durst J. (2001): „Nekem ez az élet, a gyerekek”. Gyermekvállalási szokások változása egy kistalusi cigány közösségben”. *Századvég* 3. 71–92.
- Durst J. (2006): *Kirekesztettség és gyermekvállalás. A romák termékenységének változása néhány „gettósodó” aprófaluban (1970–2004)*. PhD. disszertáció, Budapest.
- Gyenei M. (1998): A „stratégiai gyerek”. *Népszabadság* 1998. november 14.
- Hablicsek L. (2003): A népességreprodukció területi aspektusairól. *Demográfia* 46/1. 45–72.
- Hablicsek L. (2007): Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére. *Demográfia*, 50/1. 7–54.
- Hablicsek L.–Kovács K. (2007): *Az életkilátások differenciálódása iskolázottság szerint, 1986–2005*. KSH NKI Kutatási Jelentések 84. KSH NKI, Budapest, 2007/1.
- Hoóz I. (1973): *Nemzetiségek demográfiai sajátosságai Baranya megyében II*. A KSH NKI és az MTA Demográfiai Bizottságának közleményei 37. KSH NKI, Budapest, 1973/2.
- Hoóz I. (1991). A társadalmi folyamatok és a cigánynépesség. In Utasi Á.–Mészáros Á. (szerk.): *Cigánylét*. MTA PTL, Budapest, 54–77.
- Husz I. (2006): Iskolázottság és a gyermekvállalás időzítése. *Demográfia* 49/1. 46–67.
- Janky B. (1999): A cigány nők helyzete. In Pongrácz Tné–Tóth I. Gy (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről, 1999*. TÁRKI-SZCSM, Budapest, 217–238.
- Janky B. (2005b): A cigány nők társadalmi helyzete és termékenysége. In Nagy I. és tsai. (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről, 2005*. TÁRKI-ICSSZEM, Budapest., 136–148.
- Janky B. (2007): A korai gyermekvállalást meghatározó tényezők a cigány nők körében. *Demográfia* 50/1. 55–73.
- Kamarás F. (2001): Családalapítás és gyermekvállalás az 1990-es években és az ezredfordulón. *Demográfia* 44/1–2. 44–73.
- Kapitány B. (2002): A cigányság életkörülményei. In Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai folyamatok és társadalmi környezet. Gyorsjelentés. Életünk fordulópontjai. Műhelytanulmányok 1*. KSH NKI, Budapest, 121–129.
- Kemény I.–Janky B.–Lengyel G. (2004): *A magyarországi cigányság 1971–2003*. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- Klinger A. (2001): Halandósági különbségek Magyarországon iskolai végzettség szerint. *Demográfia* 44/3–4. 227–258.
- Ladányi J. (1996): Romák Közép-Kelet-Európában. *Társadalmi szemle* 4. 27–41.
- Ladányi J.–Szelényi I. (2004): *A kirekesztettség változó formái*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Spéder Zs. (2003): Gyermeket vállalni – új strukturális körülmények között. In Spéder Zs. (szerk.): *Család és népesség – itthon és Európában*. KSH NKI – Századvég Kiadó, Budapest.
- Szukicsné S. K. (2000): A termékenység változásának néhány jellemzője a legutóbbi nyolc évtizedben. *Demográfia* 43/4. 445–476.

Tárgyszavak:

Termékenység
Iskolázottság
Etnikum
Regionális különbségek

**LOW EDUCATIONAL ATTAINMENT LEADS TO MANY CHILDREN?
ABOUT SOME REGIONAL AND ETHNIC ASPECTS OF HIGH
FERTILITY**

Abstract

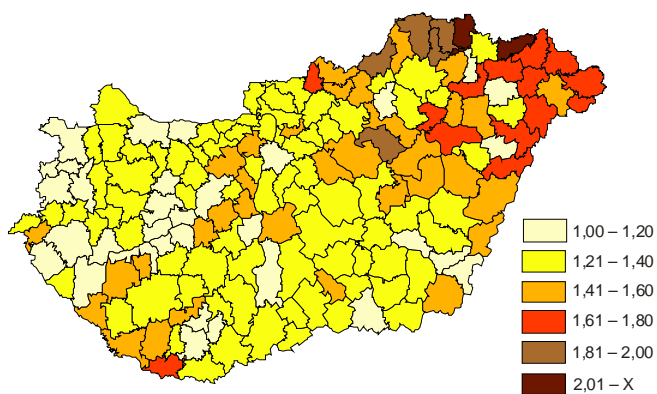
Currently, the Total Fertility Rate (TFR) is 1.3 in Hungary, but the national figure conceals substantial regional variations. The TFR is the lowest in Budapest (1.1), while this value is around 2.0 or more in the North Hungary region. The fertility is well above the average in some socio-economically disadvantaged micro-regions of the country. The ethnic composition of these areas undoubtedly plays a part in that.

In order to separate the ethno-cultural and the socio-economic effects in high fertility, a research was carried out among lower educated, Roma and non-Roma women aged 15–49 in a multiply-disadvantaged North Hungary area in 2007. The survey was repeated in South Baranya in 2009.

The results show that though low educational attainment goes hand in hand with above-average fertility, the closeness of relationship varies by ethnicity and region. Significant fertility differences in the number and the timing of childbirths have been found between Roma and non-Roma women of the same level of education in both regions. Nevertheless the fertility patterns in South Baranya are more ethnically homogeneous than those in North Hungary.

MELLÉKLET

Teljes termékenységi arányszám kistérségeként (2001–2004 átlaga)
Total fertility rates by micro-regions (mean of 2001–2004)

HÁROM ÉVIG A GYERMEK MELLET – DE NEM MINDEN ÁRON. A KÖZVÉLEMÉNY A KISGYERMEKES ANYÁK MUNKÁBA ÁLLÁSÁRÓL¹

BLASKÓ ZSUZSA

A három évesnél fiatalabb gyermekek napközbeni ellátásának megoldása évek óta a (köz)politikai figyelem középpontjában van Magyarországon. A kisgyermekes anyák alacsony foglalkoztatási mutatói, a szülői szabadságok rendszere, a bölcsődei férőhelyek száma, az alternatív ellátási formák elérhetősége mind-mind visszatérő témái a szakmai és a politikai diskurzusoknak is. Ennek ellenére igen keveset tudunk a téma társadalmi megítéléséről, arról, hogy milyen értékek és elvárások alakítják a kapcsolódó közvéleményt, és ezzel a szereplők viselkedését is. Erre vonatkozóan hivatkozási alapul többnyire csak meglehetősen általános, a nemi szerepek szélesebb tematikájába illeszkedő korábbi kutatási eredmények szolgálnak. A túlzott általánosságban túl ráadásul ezek az eredmények jellemzően nem a három évnél fiatalabb korosztályra, hanem egy tágabb korcsoportra vonatkoznak. A legtöbb korábbi felmérés egyszerűen azt vizsgálta, hogy mennyire tartja elfogadhatónak a közvélemény azt, ha egy kisgyermek – mégpedig a legtöbb vizsgálat esetében hat évesnél fiatalabb kisgyermek – anyja munkába áll. Az így levonható következtetések túlságosan általánosak és meglehetősen pontatlanok is ahhoz, hogy a három évnél fiatalabb gyermeket nevelő anyákra vonatkozó társadalmi elvárásokra következtethessünk belőlük. Jelen tanulmányunkban ezért egy új vizsgálat eredményeinek bemutatásával igyekszünk ezekre a gyermekekre célzott, kellően árnyalt képet adni a problémáról.

Korábbi kutatások eredményei

A nemi ideológiákra vonatkozó vizsgálatokból lesűrhető, több évtizedes, mára már szakmai közhellyé vált tapasztalat, hogy a magyar társadalom nemi szerepfelfogása általánosságban konzervatívnak mondható és ez a tulajdonsága a 2000-es évek legelejéig lényegében nem változott (vö. pl. Pongrácz–S. Molnár 1994; Tóth 1995; Pongrácz 2001; Blaskó 2005; 2006). A kisgyermekes gondozására, és így az anyák otthonmaradására vonatkozó kérdések megítélése nagyjából beleszi-

¹ A tanulmány alapjául szolgáló kutatást az OTKA támogatta. Nyt. sz. 75909. Témavezető: Pongrácz Tiborné.

mult az általános trendbe. Eszerint a hetvenes évektől kezdődően széleskörű és egyre fokozódó egyetértés mutatkozott abban, hogy egy óvodás- vagy akár iskoláskorú kisgyermekre valószínűleg rossz hatással van, ha az anyja dolgozik. A három éves gyűlés bevezetését követő első idevágó hazai vizsgálat a Népeségterületi Kutatóintézetben (NKI) készült 1974-ben. Az abban feltett kérdés igen tág korcsoportra, a 10 év alatti gyermekek gondozására vonatkozott. A kérdőív-kérdés azt tudakolta, hogy a közvélemény pártfogolná-e, ha „*a kereső nők (gyakorlatilag minden fiatal nő az volt!) kisebb, pl. 10 éves kor alatti gyermek mellett otthon maradnának*”, vagy pedig azt tartaná-e helyesnek, hogy „*ha csak lehet, kisebb gyermekek mellett is folytassák kereső munkájukat*”. A +32 pontos egyetértés-index az „*otthonmaradás-pártiak*” mintegy kétharmados fölényét jelezte (S. Molnár 2009, 46.). Bár az eredmények nem közvetlenül összevethetők, úgy tűnik, hogy a nyolcvanas évek során, majd bizonyos mértékig a rendszerváltás után is az otthonmaradás-pártiság erősödése volt jellemző. Az NKI nyolcvanas években végzett közvélemény-kutatásainak idevágó eredményeiről S. Molnár a következőképpen ír: „Míg 1985-ben nyomatékosan tiltakoztak a feltételezés ellen, mi szerint a „dolgozó anyák” nem biztosítanak elég jó nevelést, az évtized végén a szemléletmód skeptikusabbá vált: fele-fele arányban oszlottak meg az egyetértő/nem egyetértő vélemények. A dolgozó anya nimbusza, a gyermek számára példaképként történő megjelenése is veszített népszerűségéből.” (S. Molnár 2009, 51.).

A várakozásokkal ellentétben a rendszerváltozás környékén a tendencia kis mértékben még fel is erősödött. Az 1988-as és 1994-es ISSP vizsgálatok eredményeiből kitűnik, hogy ebben az időszakban tovább nőtt a kisgyermekével otthon maradó anya-kép népszerűsége. Hat év alatt 28-ról 49 százalékra emelkedett azok aránya, akik teljesen egyetértettek azzal, hogy hat éves kor alatt egy kisgyermek megsínyli, ha az anyja munkába áll (1. táblázat). 1994 és 2002 között azután lassú visszarendeződés volt megfigyelhető. Ekkor kis mértékben ugyan, de csökkenni kezdett a kisgyermekes anyák munkavállalásával szembeni ellenszenv (Blaskó 2006).²

² Bár más megfogalmazást használt, de ugyancsak a 6 év alatti korosztályra vonatkozott a 2000-es nemzetközi PPA vizsgálat kérdésfeltevése. A többség ekkor is egyetértett azzal, hogy „Egy óvodáskorú gyermek valószínűleg megsínyli, ha az anyja dolgozik” (S. Molnár 2009).

1. „Hat éves kor előtt egy kisgyermek mindenképpen megsínyli,
ha az anyja dolgozik.”

Az állítással egyetértő/nem egyetértő vélemények megoszlása,
1988, 1994, 2002 (%)

“A child under 6 suffers if his or her mother works”
Distribution of opinions agreeing/disagreeing with the statement,
1988, 1994, 2002, %

A kérdés éve	Az állítással					Össze- sen	Eset- szám
	egyáltalán nem ért egyet 1	2	3	4	teljesen egyetért 5		
1988	1,6	16,3	11,5	42,3	28,3	100,0	1719
1994	3,9	7,6	15,3	23,6	49,5	100,0	1475
2002	2,6	15,5	16,4	32,0	33,5	100,0	1010

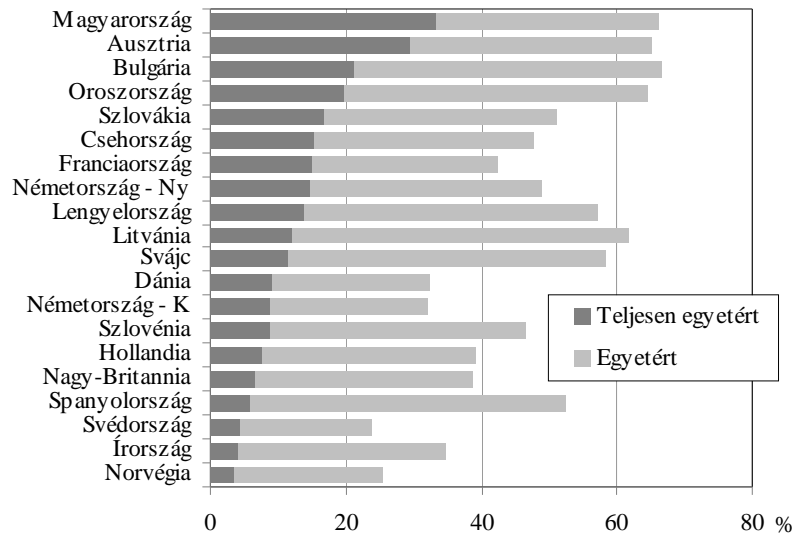
Forrás: Az ISSP 1988, 1994, 2002 évi adatfelvételeinek magyarországi adatai 18 éves és idősebb férfiak és nők országos mintáján.

Hogy tágabb kontextusban is értékelni tudjuk a hazai közvéleményt, érdemes egy pillantást vetni a 2002. évi ISSP vizsgálat nemzetközi eredményeire is. Az I. ábra azt mutatja, hogy Magyarországon az otthonmaradás-pártiság az ekkorra bekövetkezett csökkenés ellenére is kiemelkedő volt. A „Hat éves kor alatt megsínyli egy kisgyerek, ha az anyja dolgozik” kijelentés megítélését vizsgálva jól látszik, hogy számos európai ország között nálunk volt legnagyobb az állítással teljesen egyetértők tábora. Az egyetértők és a teljesen egyetértők (4-es és 5-ös osztályzatot adók) teljes részesedését tekintve is az élbolyba tartoztunk 2002-ben.³

Tárgyalt témánk egy másik – a nemzetközi kutatásokban és nálunk is többször alkalmazott – kérdőív-kérdése, hogy „mit csináljon a nő, amikor van olyan gyereke, aki még nem jár iskolába?”. A kérdésfeltevés a teljes állású munkavégzés, a részmunkaidős állás és a teljes otthonmaradás közötti választásra kéri a válaszadókat. A 2. táblázat a válaszok hazai megoszlását mutatja be három időpontban. Az eredmények így módon is az otthonmaradás-pártiság fokozódását, majd visszaesését mutatják a rendszerváltozás körül. Ez esetben azonban a visszaesés jelentősebb annál, mint ahogyan azt az előző kérdésfeltevésnél tapasztalhattuk. 2002-ben ugyanis már azonos arányban voltak azok, akik szerint az iskolába még nem járó

³ Az angol nyelvű kérdőívben az állítás pontos szövege: „A preschool child suffers if his or her mother works”. Az eredmények az egyes országokban legalább 1000 fős, a felnőtt lakosságot reprezentáló mintákon alapulnak. A közölt arányszámok olyan megoszlásokból származnak, amelyben a válaszolni nem tudók nem szerepelnek

gyermeket nevelő anyának otthon kell maradnia és azok, akik a részidős munkavállalást megfelelő megoldásnak tartanák az ilyen nők számára.

Forrás: Az ISSP 2002. évi adatfelvétele.

I. „Hatéves kora előtt mindenképpen megsínyli egy kisgyerek,
ha az anyja dolgozik”

Az állítással egyetértők aránya 20 európai országban, 2002 (%)

“A child under 6 suffers if his or her mother works”

Proportion of respondents agreeing with the statement in 20 European countries,
2002, %

2. „Mit csináljon a nő, ha van olyan gyermeke, aki még nem jár iskolába?”

A vélemények alakulása, 1988, 1994, 2002 (%)

“What should a woman do, if she has a child, who does not go to school yet?

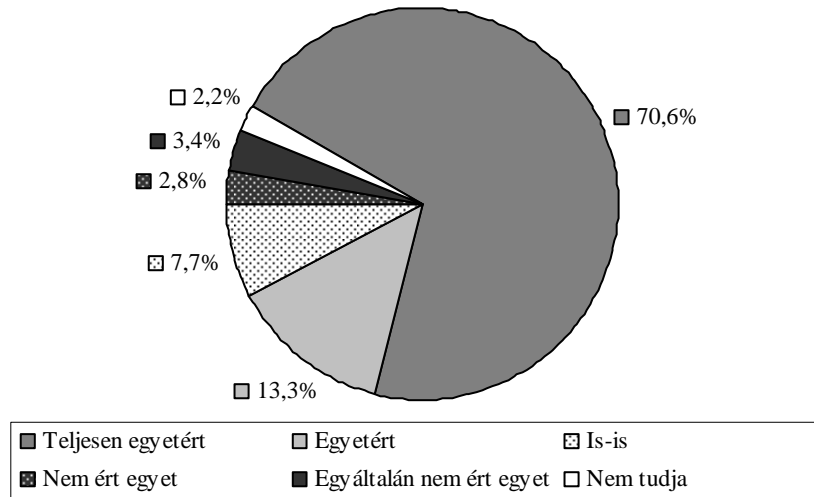
(Options: work full time / work part time / stay at home / does not know”

Set of opinions, 1988, 1994, 2002, %

A kérdés éve	Megfelelőnek tartott megoldás, ha az anya...				Össze- sen	Eset- szám
	teljes mun- kaidőben dolgozik	részmun- kaidőben dolgozik	otthon marad	nem tudja		
1988	8	40	51	1	100	1740
1994	5	31	63	1	100	1496
2002	6	46	46	1	100	1075

Forrás: Az ISSP 1988, 1994, 2002. évi adatfelvételeinek magyarországi adatai. 18 éves és idősebb férfiak és nők országos mintáján.

Az eddig bemutatott eredmények kivétel nélkül a bennünket érdeklőnél szélesebb gyermek-korosztályra, a hat év alattiakra vonatkoztak. Tudomásunk szerint a Népeségtudományi Kutatóintézet „Életünk Fordulópontjai” című panel-vizsgálatának 2004. évi adatfelvétele az egyetlen olyan vizsgálat, amely a „szokásos” kérdésformában, ám nem a 0–6 évesekre, hanem a három év alattiakra vonatkozóan vizsgálta az anya munkába állásával kapcsolatos nézeteket. Akármelyik (korábbi vagy későbbi) vizsgálat eredményeivel is vetjük egybe e kérdés megítélését, szembeszökő az üzenet: az anya munkavállalását 3 évnél fiatalabb kisgyermek mellett a lakosság még sokkal nagyobb arányban tartja károsnak, mint ahogyan azt a 6 év alattiakra vonatkozóan bármikor is tette. 2004-ben 10 megkérdezett közül 7 teljesen egyetértett azzal, hogy hároméves kor előtt a gyermekek megsínylik, ha az anyjuk eljár dolgozni. További 13% ugyancsak osztotta ezt a véleményt, míg kifejezett egyet nem értést mindössze 6 százalék jelzett. Bár elképzelhető, hogy a rendkívül magas egyetértési arányhoz az is hozzájárult, hogy a kérdés szövegében az „eljár dolgozni” megfogalmazás szerepel, ami kizárja a rugalmasabb, otthonról is folytatható munkavégzési formákat, az eredmény mindenképpen figyelemre méltó és kellően motiválja a téma részletesebb vizsgálatát.

Forrás: NKI, 2004. Esetszám: 13 540.

II. „Hároméves kor előtt a gyermekek megsínylik, ha az anyjuk eljár dolgozni”
 Az egyetértő/nem egyetértő vélemények megoszlása, 2004 (%)
 “A child under 3 suffers if his or her mother works”
 Distribution of opinions agreeing/disagreeing with the statement,
 2004, %

A vizsgálat és hipotézisek

A következőkben a szokásosnál alaposabb vizsgálatnak vetjük alá a magyar társadalomban a 3 év alatti kisgyermek gondozásáról, valamint anyaszerepről élő képet és elvárásokat. Ehhez a 2009 őszén készült, „Családi értékek” című kérdőíves adatfelvétel eredményeit használjuk fel⁴. Az 1500 fős vizsgálati minta a 18 és 50 év közötti lakosságot reprezentálja a főbb társadalmi jellemzők mentén.

E kutatásban módunk nyílt arra, hogy célirányosan az itt tárgyalt problémák vizsgálatára és az éppen aktuális családpolitikai változásokra is reflektálva alakítsuk ki vizsgálati kérdéseinket. Ezek összeállításánál alapvetően arra számítottunk, hogy – a 2004. évi adatfelvétel eredményeihez hasonlóan – a három év alatti gyermekekre vonatkozóan jelentősen nagyobb mértékű otthonmaradás-pártiságot tapasztalunk majd a megkérdezettek részéről, mint amekkorát a hat

⁴ Az adatfelvételt a TÁRKI végezte.

év alatti korcsoportra vonatkozóan találtak a korábbi vizsgálatok. Azt is feltételeztük, hogy célzottan megfogalmazott és a körülményeket jobban számításba vevő vizsgálati kérdések segítségével árnyaltabb eredményhez jutunk: *a három évig tartó főállású-anyaszerep elvárásának intenzitása talán mégsem annyira erőteljes a magyar társadalomban, mint ahogyan azt a korábbi vizsgálatok sejtetni engedik.* Egyrészt arra számítottunk, hogy az anya (legalább) három évig tartó otthonmaradását is kevesebben tartják kiemelten fontosnak, mint ahogyan azt a 2004. évi „hagyományos” vizsgálati mód sugallja, másrészt pedig azt vártuk, hogy az otthonmaradást fontosnak tartók véleménye is rugalmas bizonyos fokig, vagyis egyes körülmények mérlegelésével módosul. Összességében tehát azt vártuk, hogy *a magyar társadalom alapvetően fontosnak tartja ugyan a három éves teljes állású anyaság intézményét, mégsem utasítja el egyértelműen az anyák ennél korábbi munkavállalását.* Hipotéziseinket részben technikai, részben pedig tartalmi okokkal tudjuk alátámasztani.

Technikai szempont, hogy az általánosan megszokott vizsgálati kérdések nem adnak lehetőséget a gyermek első, második és harmadik életévének évjáratonkénti szétválasztására (sőt mint láttuk, a legtöbb esetben az első hat éven belüli életévének megkülönböztetésekre sem). Emiatt eleve ki van zárva annak lehetősége, hogy különbséget tegyünk a (legalább) 3 éves otthonmaradást fontosnak tartók és azok között, akik szerint valójában csak egy (vagy két) évig van nagy szükség az anyai jelenlétre. A „szokásos” kérdésfeltevések mellett mindkét csoportot egyformán „konzervatívnak” szokás címkézni. Ezen a problémán vizsgálatunkban egyszerűen úgy léptünk túl, hogy a kérdezetteknek lehetőséget adtunk arra: maguk jelöljék meg, hány évig tartják fontosnak, hogy az anya otthon maradjon kisgyermekével.

A korábbi kutatási eredmények egy másik, immár nem technikai, hanem tartalmi magyarázatának azt tartjuk, hogy az anya „munkába állásának” fogalma a magyar társadalom tagjainak többségében feltehetően a tipikusnak tekinthető (legalább) napi 8 órás, meglehetősen rugalmatlan körülmények között végzett munka képzetét kelti. Ebből kiindulva azt feltételeztük, hogy a kisgyermekes nők munkába állásának határozott elutasítása sok esetben nem a pénzkereső munkavégzésre általában, hanem a családdal csak súlyos nehézségek és kompromisszumok árán összeegyeztethető munkavégzésre vonatkozik. Erre engedtek következtetni azok a korábban már bemutatott eredmények is, amelyek a részidős munkavállalás széles körű (és fokozódó) elfogadottságát mutatták az ezredforduló környékén. Szintúgy alátámasztják feltevésünket egy korábbi interjú vizsgálatunk eredményei is. Két-három éves korú gyermekükkel hivatalosan „otthon lévő”, „nem dolgozó”, az anyai jelenléte fontosnak valló anyák között nagy számban találtunk ugyanis olyan válaszadót, aki valójában térben és/vagy időben rugalmasan, a napi 8-nál jelentősen kisebb óraszámban dolgozott, illetve az ilyen jellegű munkavégzést megengedhetőnek tartotta (Blaskó 2011; Fodor–Kispéter 2011). Mindezen tapasztalatok alapján arra számítottunk,

hogy például részmunkaidős, vagy otthonról végezhető munkára gondolva a közvélemény is megengedőbb, és az ilyen típusú munkába állást nagyobb arányban tartja elfogadhatónak már a gyermek harmadik életévének betöltése előtt is.

Feltételeztük ezeken túl azt is, hogy nem csupán a munkavégzés módja, hanem annak motivációja is befolyásolja, hogyan ítéli meg a lakosság az anya munkavállalását. Tekintettel a hazai jövedelmi viszonyokra, illetve a munkaerőpiac állapotára, igen valószínű, hogy sokak szemében az anyagi kényszer még az anya viszonylag korai munkába állását is legitimálja. Arra is számítottunk, hogy az anyagi motiváció sokkal inkább elfogadott érv a közvélemény számára, mint az anya személyes, belső igénye a munkába állásra. Ezt a feltevésünket arra alapoztuk, hogy a nők szakmai törekvéseit, karrier-vágyát a magyar lakosság csak kevéssé ismeri el, és a családban betöltendő funkcióihoz képest jellemzően másodrendűnek tekinti.

Vizsgálatunk kialakítása idején napirenden, lefolytatása időszakában pedig már érvényben volt a Bajnai-kormány törvénymódosítása (2009), amely a 2010 áprilisa után született gyermekek esetében háromról két évre csökkentette volna a gyes folyósításának időtartamát. Ennek egyik következménye, hogy a vizsgált probléma intenzívebben volt jelen a közbeszédben – és így vélhetően a köztudatban is – mint egyébként. Azt azonban, hogy ez a fokozott figyelem milyen irányba befolyásolhatta a kérdésekre adott válaszokat, szisztematikus vizsgálat hiányában nem tudhatjuk. Mindenesetre vizsgálatunk eredményei (összhangban eredeti kutatói szándékainkkal) felfoghatók egy, a több-évtizede fennálló kisgyermek-gondozási gyakorlatot megváltoztatni szándékozó beavatkozás társadalmi fogadtatásának előrejelzéseként is. Különösen igaz ez arra a néhány kérdésre, amelyekkel tanulmányunkat zárjuk majd. Ezek azt firtatják, milyen alternatív megoldásokat tartának elfogadhatónak a kérdezetek abban az esetben, ha a támogatott otthonmaradás ideje három évről kettőre rövidülne.

Végezetül fel kell hívnunk a figyelmet vizsgálatunk egy korlátjára. Arra ugyanis, hogy a vizsgált sokaság nem a felnőtt lakosság egésze, hanem csupán a 18-50 éves korcsoport. Témánk szempontjából nyilvánvaló problémát jelent, hogy így nem ismerhetjük meg a nagyszülői korosztály véleményét az anyák munkába állásáról – márpedig ők vélhetően valódi, közvetlen hatással lehetnek a kisgyermekes szülők döntéseire.

Eredmények

Az itt is elemzett „Családi értékek” kutatásban szereplő, nemi szerepekkel és a családi étellel kapcsolatos egyéb kérdéseket vizsgálva Pongrácz és S. Molnár (2011) már megmutatták, hogy azokban számottevő mértékben csökkent a konzervatív nézeteket vallók aránya a korábbi időszakokhoz képest. Az anya-

szereppel kapcsolatos egyetlen olyan kérdésünk, amely közvetlen összehasonlí-tási lehetőséget biztosít korábbi eredményekkel, szintén látványos „liberalizálódást” jelez. Azzal az állítással, hogy „*Hat éves kora előtt mindenképp megsínyli egy kisgyerek, ha az anyja dolgozik*” ezúttal a kérdezetteknek csupán 36 százaléka értett egyet (4-es vagy 5-ös osztályzat), ami jóval alacsonyabb, mint a hasonló kérdéssel 2002-ben kapott 60 százalékos arány.⁵

3. „*Hatéves kora előtt mindenképpen megsínyli egy kisgyermek, ha az anyja dolgozik*”

Az állítással egyetértő/nem egyetértő vélemények alakulása, 2002, 2009 (%)

“A child under 6 suffers if his or her mother works”

Change of opinions agreeing/disagreeing with the statement, 2002, %

A kérdés éve	Az állítással						Összesen
	egyáltalán nem ért egyet 1	2	3	4	teljesen egyetért 5	nem tudja	
2002	3,2	18,2	17,5	29,9	29,9	1,4	100,0
2009	17,3	14,5	31,6	18,7	17,4	0,6	100,0

Forrás: Az ISSP 2002. évi adatfelvétele és „Családi értékek” 2009 (NKI) adatai, 18–50 év közötti férfiak és nők országos mintáján.

Bár a három év alatti gyermek-korosztályra vonatkozóan nem tettünk fel közvetlen összehasonlí-tási lehetőséget biztosító kérdést, eredményeink azt sejtetik, hogy a bölcsődés korú gyermeket nevelő anyákkal kapcsolatban nem zajlott le ehhez hasonló változás. Vagyis vizsgálatunk azt mutatja, hogy a kétezres évek során sem csökkent azok tábora, akik az otthonmaradást tartják számukra az ideális választásnak. Ráadásul az a hipotézisünk sem teljesült, hogy a rugalmasabb válaszadási lehetőséget nyújtó kérdésfeltevés mellett kisebb arányban találunk olyanokat, akik kifejezetten a 3 évig való otthonmaradáshoz ragaszkodnak.

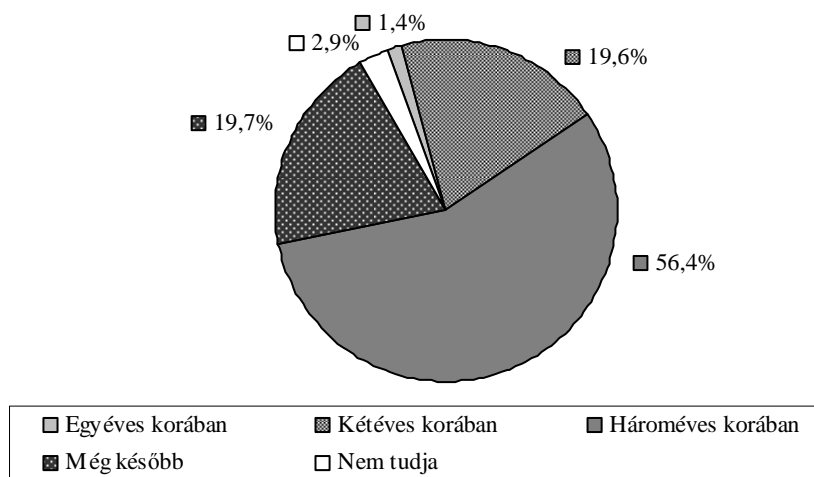
Arra voltunk tehát kíváncsiak, hogy ha szabadon választhatnak, hány éves korban jelölik meg az emberek azt a határt, amikortól a kisgyermek anyja szerintük munkát vállalhat.⁶ Azt találtuk, hogy ilyen módon, szabadon döntve is a többség (56%) hároméves kornál, vagy még később (20%) húzza meg ezt a választvonalat. Az egyéves kort csak egy jelentéktelen kisebbség jelölte meg, a vizsgált

⁵ A pontosabb összehasonlíthatóság kedvéért a 2002. évi mintán az új adatfelvételéhez hasonló korcsoportra, a 18–50 évesekre számított adatokat közöljük. Az idősök elhagyása (mint az az 1. táblázattal való összevetésből látható) csak igen kis mértékben módosította az akkori válaszmegoszlásokat.

⁶ A kérdés pontos szövege a következő volt: „Ön szerint általánosságban a kisgyermek hány éves korában fogadható el, hogy az anyja munkát vállaljon?” A kérdezettek válaszlapok segítségével választhattak az alábbi lehetőségek közül: egy éves korban / két éves korban / három éves korban / később / nem tudja

korosztály egyötöde pedig a jelenlegi magyar gyakorlat megengedőbb változatát, a kétéves kori visszatérést tartja megfelelőnek.

Bár közvetlen összehasonlításra nincsen mód, mégis érdemes ezeket az adatokat összevetni a már idézett, 2004-es eredményekkel. A II. ábrán bemutatott értékeket az 50 évesnél fiatalabb korcsoportra újraszámolva azt kapjuk, hogy akkor a válaszadók 66 százaléka teljes mértékben egyetértett, további 15 százaléka pedig egyetértett azzal, hogy három év alatt megsínyli egy kisgyereket, ha az anyja eljár dolgozni.⁷ Ennek az összesen 80 százalékos egyetértői tábornak a nagysága pedig nem tér el érdemben a 2009-ben, a rugalmasabb kérdezői módszerrel mért 76 százalékos egyetértési aránytól. Vagyis – eltérően sok más családi értékkel kapcsolatos témától – úgy tűnik, hogy a 3 év alatti gyermekek gondozásával kapcsolatos elvárások nem, vagy legfeljebb minimális mértékben mozdultak el az alapvetően családcentrikus kiinduló pontból a 2000-es évek során.

III. „Ön szerint általánosságban a kisgyermek hány éves korában fogadható el, hogy az anya munkát vállaljon?”

A vélemények megoszlása, 2009 (%)

“In your mind at which age of the child is it acceptable for a mother to get employed?”

Distribution of opinions, 2009, %.

⁷ Tökéletesen összehasonlítható mintákat úgy kapunk, ha mindkét adatbázisban a 21–50 éves korosztályra számítjuk ki az adatokat. Ha a 2009-es felvétel mintáját ennek megfelelően szűkítjük, akkor a válaszmegoszlások a következők lesznek az „általánosságban mikor jó, ha az anya munkába áll?” kérdésre: „a gyermek 1 éves korában”: 2%; „a gyermek 2 éves korában”: 20%; „a gyermek 3 éves korában”: 56%; „ennél később”: 20%; nem tudja: 2%. A megoszlás tehát lényegében nem tér el a teljes, 18–50 éves mintán számítottól.

A 2009. évi eredményeinket részletesebben vizsgálva kiderül még, hogy a (legalább) hároméves korhoz való ragaszkodás erőteljesebb valamelyest a férfiak, mint a nők körében, az iskolázatlanok, mint az iskolázottak között, valamint a városokban élőkhez képest a községek lakói között. A 3 éves kor előtti (de inkább csak 2 éves kor utáni) munkába állást elfogadók közé tartozik a nők 24, a városokban élők 27, az érettségizettek 27 és a diplomások 30 százaléka. Nem befolyásolja érdemben a véleményeket sem a kérdezett életkora, sem pedig az, hogy nevel(t)-e gyermeket.

A továbbiakban azzal foglalkozunk, hogy megengedőbbé válik-e a közvélemény akkor, ha nem általánosságban, vagy (kizárólag) a gyermek érdekeit szem előtt tartva, hanem egyéb szempontokat is mérlegelve kell megítélni az anya munkába állását. Mint jeleztük, három ilyen körülményt vizsgálunk: a család anyagi szükségleteinek, a munkavállalás körülményeinek, valamint az anya személyes motivációinak az alakulását. Ehhez részben az előbb bemutatott kérdés módosított, tehát azzal összehasonlítási lehetőséget biztosító változatait használtuk, részben pedig egyéb, kiegészítő kérdéseket.

Ha arra kérjük a válaszadókat, vegyék számításba a család anyagi szükségleteit is, és arról formáljanak véleményt, hogy mi az a legkorábbi időpont, amikor az anya munkába állása elfogadható akkor, ha a *család nehéz anyagi helyzetben van, és szükség van az anya keresetére*, a korábban bemutatottól jelentősen eltérő válaszmegeoszlást kapunk. Ilyen körülmények között ugyanis a kérdezetteknek már csupán kisebb része (26%) ragaszkodik a három éves otthonmaradáshoz, vagy tart fontosnak ennél is hosszabb időt (4%). A relatív többség (46%) megelégedne két évvel, míg azok száma sem elhanyagolható, akik ennél is rövidebb időt is elégségesnek tartanak (18%) (IV. ábra). Az anyagi nehézségekkel szembeni megértő hozzáállást tanúsítják egyébként azok a válaszok is, amelyekben a kérdezettek egyetértésük mértékét fejezheték az alábbi kijelentéssel: *Attól egy nő még jó anya lehet, hogy anyagi okból visszamegy dolgozni még mielőtt a gyermeke betölti a 3. évét*. Ezzel az állítással a kérdezettek csaknem fele teljesen egyetért, további 29 százaléka egyetért, 16 százalék egyet is ért meg nem is. Ugyanakkor minden huszadik megkérdezett azt is helyteleníti, ha egy anya anyagi okokból áll munkába a gyermek 3 éves kora előtt.

Az ideális munkába állási időpontot befolyásoló motivációk között még az anya személyes igényeit vettük számba. Kérdésünk úgy hangzott, *„Ön szerint legkorábban mikor fogadható el, hogy az anya visszamenjen dolgozni, abban az esetben, ha egy anyának hiányzik a munka, a munkahely, és már szívesen dolgozna?”* Figyelemre méltó, hogy ez a magyarázat is elég sok esetben talál szimpátiára, és befolyásolja a közmegítélés alakulását – persze korántsem olyan mértékben, mint az anyagi rászorultság. Kizárólag az anya igényeire való tekintettel a gyermek egyéves korában még csak kevesen (9%), kétéves korában azonban már viszonylag sokan (39%) tartják elfogadhatónak a munkába állást.

A többiek ilyen esetekben (is) ragaszkodnának a 3 éves kori (39%) vagy még későbbi (8%) időpont kiválásához.

Más jellegű, a munkavállalásról szóló döntésen túl az (anyai) munkavállalás következményeit is befolyásoló tényező a végezhető *munka jellege*. Ennek vizsgálatára feltettük először is a „klasszikusan” az első hat évre megfogalmazott kérdést, ám ezúttal az első három év vonatkozásában: mit tegyen az anya, amíg a legkisebb gyermeke nem éri el az óvodás kort? A kérdésre a többség (68%) azt a választ adta, hogy legjobb az, ha ebben az időszakban az anya otthon marad.⁸ 28 százalék gondolta azt, hogy a részmunka-idő a legjobb megoldás, míg az anya teljes idős munkavállalását csupán egy elenyésző kisebbség (3%) támogatta. A teljes három éves időszakra vonatkoztatva tehát a részmunkaidős munkavégzés nem teljesen ellenszenves a magyar társadalomban – bár ebben a formában nem is bizonyult kifejezetten népszerű választásnak. Azonban akkor, ha az első három éven belül módot adunk a differenciálásra, kiderül, hogy a részidős munkavégzést a vizsgált csoport többsége már a gyermek harmadik születésnapja előtt elfogadhatónak tartja. Már egyéves kortól egyetért ezzel 14%, kétéves kortól további 49% – a hároméves határhoz ebben az esetben „csupán” 30% ragaszkodik, illetve még tovább várna 3%. Még jelentősebb változást hoz a munkavállalás megítélésében, ha nem (csak) a munkavégzés ideje rövidül le, hanem annak helyszíne (is) megváltozik. Ha ugyanis arról van szó, hogy az anya otthonról végezheti a munkáját kötetlen munkaidőben, akkor mintegy egyötödnnyire szűkül a hároméves korhatárhoz ragaszkodók köre. Egy számottevő csoport (36%) így már egyéves kortól is elfogadhatónak tartja az otthoni munkavégzést, míg csaknem ugyanennyien (40%) a kétéves kor tájékán való munkakezdést támogatják. Vagyis ilyen esetben a nagy többség „feloldja” a hároméves szabályt, és nem lát kivétlnivalót abban, ha a gyermek mellett dolgozik az anya.⁹ Ez még akkor is figyelemre méltó eredmény, ha az otthoni, rugalmasan végezhető munka kisgyermek mellett, számos buktatót rejt magában, és csak igen kevesek számára jelenthet valódi opciót.

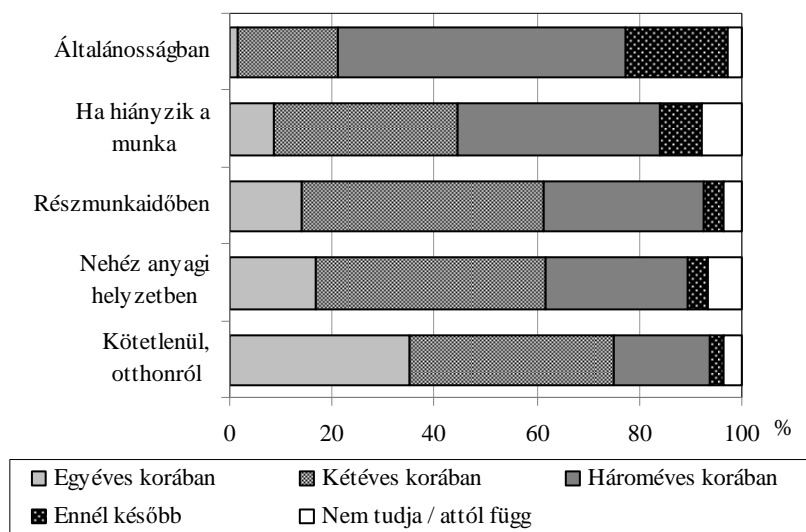
Összességében a munkakörülmények rugalmasságával együtt nagy mértékben rugalmassá váló közvélekedés azt jelzi, hogy az általános helyzetre vonatkozó kérdésekre adott munkavégzés-ellenes válaszok nem függetlenek a magyar társadalomban élő munka-képtől, amely jellemzően az otthontól távol, teljes állásban, sokszor napi 8–10 órán keresztül végzett munkát mutat. Ennél

⁸ Ez a kérdésünk a 2. táblázatban bemutatott „hagyományos” kérdés újrafogalmazása volt a három évesnél fiatalabb gyermeket nevelő anyák esetére. Megint csak jól látható, hogy hatról három éves korra elmozdulva (az időközben bekövetkezett „modernizálódás” ellenére is) jócskán fokozódott az otthonmaradás támogatottsága.

⁹ Ehhez valószínűleg hozzájárul az a vélemény, hogy így nincsen szükség alternatív gyermekgondozási lehetőségre, az anya a munkával párhuzamosan a gyermeket is el tudja látni, tehát az alapvetően anyai gondoskodás szempontja nem sérül.

kevésbé korlátozó körülmények között a gyermeknevelés és a munkavégzés összeegyeztetése már sokkal többek számára jelent elfogadható alternatívát – még három évnél fiatalabb gyermek mellett is.

Az IV. ábra a válaszok öt hasonló jellegű kérdésre adott megoszlásait teszi összehasonlíthatóvá. Jól látszik, hogy az alapvetően meglehetősen szigorú, otthonmaradás-párti (fiatal) közvéleményt jelentős mértékben képesek befolyásolni az egyedi körülmények: akár a munkába állás oka, akár a vállalt munka jellege. Minden, általunk vizsgált tényező más-más mértékben ugyan, de enyhítette a vélemények „szigorát”. A válaszok módusza szinte minden esetben (az anya személyes motivációit kivéve) két évre került át a korábbi háromról. A kétéves gyermek melletti munkába állást tehát számos esetben elfogadhatónak tartja a 18–50 évesek többsége – a két évhez azonban többségük ragaszkodik. Ennél rövidebb idejű „főállású anyaság” csak akkor számít széles körben elfogadhatónak, ha munkáját az anya otthonából végzi.

IV. „Ön szerint legkorábban a gyermek hány éves korában fogadható el, hogy az anya visszamenjen dolgozni...?”

A válaszok megoszlása különféle feltételek mellett, 2009 (%)

“In your mind in which earliest age of the child is it acceptable for a mother to return to work...?”

Distribution of answers with certain conditions: in general / if she lacks her job / opportunity for part-time work / her income is needed / opportunity for working at home, flexibly, 2009

Általános tendencia, hogy a nők megengedőbbek a férfiaknál, a városokban – de főként a Budapesten – élők a községiéknél, a diplomások a kevésbé iskolázottaknál és a harmincasok a húszas vagy negyvenes éveikben járóknak. Az említett különbségek legkevésbé markánsan az otthonról végezhető munka megítélésénél rajzolódnak ki – ezt a helyzetet mérlegelve a legtöbb társadalmi csoportban hasonló vélemények alakulnak ki.

Ahogy arról már szó esett, a 2009. évi kérdőíves vizsgálat idején érvényben volt az a törvény-módosítás, amely a gyés folyósításának időtartamát háromról két évre csökkentette volna. Ennek fogadtatását vizsgálandó, megkérdeztük a vizsgálati személyeket, mit javasolnának egy anyának, akinek gyermeke kétéves korában megszűnik a járandósága: keressen munkát, amikor a gyermeke kétéves lesz, vagy a gyermek érdekében maradjon otthon, amíg a gyermek óvodás nem lesz, még ha rosszabb körülmények között is kell élniük. Kíváncsiak voltunk arra is, milyen ellátási formát tartanának megfelelőnek azoknak a kétéves gyermekeknek, akiknek az anyja ekkor munkába áll. Annak ellenére, hogy azóta a 2010-ben megalakult Orbán-kormány ezt a jogszabályi módosítást visszavonta, mégis fontosnak tartjuk közölni az ide vonatkozó eredményeinket. Úgy látjuk ugyanis, hogy a kapott válaszok túlmutatnak a konkrét jogszabály fogadtatásán, és általánosabb érvényű következtetésekre is lehetőséget adnak.

Az a kérdés, hogy mit javasolnának az új feltételek mellett azoknak a nőknek, akiknek gyermeke eléri a kétéves kort (álljanak-e munkába, vagy pedig igyekezzenek megoldani, hogy a gyés megszűnése ellenére is otthon maradhassanak), erőteljesen megosztotta a közvéleményt. Ha csak kis mértékben is, de többségbe került az a nézet, hogy ebben a helyzetben a munkába állást kell választani (51%), míg a kérdezettek 44 százaléka így is a hosszabb otthon maradáást támogatná. (A fennmaradó 5% nem tudott választ adni a kérdésre.)

Nem meglepő, hogy a probléma megítélése szoros összefüggésben van egy korábban tárgyalt véleménnyel, hogy ki milyen életkorú gyermek mellett tartaná *általánosságban* elfogadhatónak az anya munkába állását. Legnagyobb arányban természetesen azok támogatják az anya munkába állását a rövidített gyés lejártakor, akiknek egyébként is az a véleménye, hogy a gyermeknek elég, ha az anya egy, vagy kétéves koráig otthon marad vele. Az előbbi (szűk) csoportnak 89, míg az utóbbi (nagyobb) csoportnak 77 százaléka van ezen az állásponton (4. táblázat). Legnagyobb mértékű megosztottság abban a nagy létszámú csoportban jelentkezik, amely eleve a 3 éves kort tartotta határvonalnak. Itt lényegében egyforma nagyságú a munkavállalást támogatók és az otthon maradáást pártolók köre (49 és 47 százalék). Legerősebb ellenállás a törvényileg kikényszerített munkába állással szemben természetesen abban a csoportban jelenik meg, amelyik három évnél is hosszabb ideig szeretné az anyákat a gyermekük mellett tudni (ld. 4. tábla).

Egy olyan helyzetet, amelyben csak 2 évig biztosítják a gyest, az átlagosnál inkább készek lettek volna elfogadni a harmincasok, a legalább érettségivel rendelkezők, a vidéki városokban élők, és azok, akik saját bevallásuk szerint elég jó anyagi körülmények között élnek. Ezek az összefüggések többnyire akkor is fennállnak, ha a többi tényezőre (köztük az ideálisnak tartott visszatérési időre is) kontrollálunk. Az említett csoportok tehát akkor is hajlamosabbak elfogadón viszonyulni a korábbi, 2 év utáni munkába állás kényszeréhez, ha egyébként személyes véleményük szerint jobb lenne a legalább három évig való otthonmaradás.¹⁰ Feltételeztük, hogy a vizsgálat idején fennálló belpolitikai helyzetben a személyes politikai nézetek is hatást gyakorolhattak a gyest- rövidítésre való reakciókra, ám eredményeink ezt nem támasztották alá.¹¹

¹⁰ Az állítás egy logisztikus regresszió-számításon alapul, melynek függő változója annak valószínűsége, hogy valaki elfogadja a törvénymódosítás teremtette új körülményeket, és az anya munkába állását támogatja a gyest nélküli otthonmaradással szemben. A legerősebben meghatározó tényezőnek egyértelműen az ideális visszatérési időpontra vonatkozó személyes vélemény bizonyult, de a felsorolt tényezők többsége – a nem változójának kivételével – a többire kontrollálva is lényeges hatást gyakorol a kérdés megítélésére.

¹¹ 2009-ben a Bajnai Gordon irányította MSZP kormány népszerűsége igen alacsony volt, miközben a gyest lerövidítését ellenző Fidesz magasan állt. Kérdőívünkben nem szerepeltek közvetlenül a pártszimpátiára vonatkozó kérdések, ennek hiányában a 10-fokú politikai bal-jobb skálán adott önbesorolás hatását tudtuk csak ellenőrizni és azt nem találtuk szignifikánsnak. Elképzelhetőnek tartjuk azonban, hogy a pártpreferenciák hatása szignifikánsnak bizonyult volna.

4. „Mit tegyenek az anyák, ha a gyermek kétéves korában megszűnik a gyés?”
A válaszok megoszlása aszerint, hogy általánosságban (egyébként) a gyermek hány éves korában tartanák megfelelőnek az anya visszatérését a munkába, 2009, %

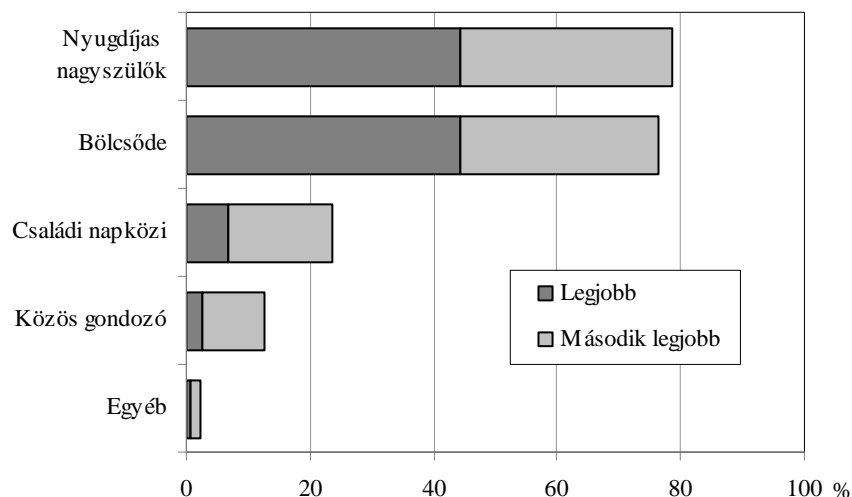
“What should mothers do if at the age of 2 of the child the GYES is abolished?”

Distribution of answers according to the (otherwise general) opinion at which age of the child do they consider the re-employment of the mother appropriate, 2009, %.

Általánosságban (egyébként) mikor menjen vissza dolgozni az anya?	Esetszám	Mit tegyenek az anyák, ha csak 2 évig tart a gyés?			Összesen
		Keressenek munkát	Oldják meg, hogy otthon maradhasanak	Nem tudja	
Amikor a gyermek...					
1 éves	20	.	.	.	100,0
2 éves	297	77,2	16,8	6,0	100,0
3 éves	849	48,9	46,8	4,3	100,0
Még később	297	27,2	67,9	4,9	100,0
Nem tudja megítélni	44	47,7	25,2	27,1	100,0
Összesen és átlag	1504	50,7	43,8	5,4	100,0

Forrás: „Családi értékek” 2009. (NKI adatfelvétele 18–50 év közötti férfiak és nők országos mintáján)

Abban az esetben, ha az anyáknak (mégis) munkába kellene állniuk miután gyermekük betöltötte a kétéves kort, a megkérdezettek többsége szerint a nyugdíjas nagyszülőkre kellene bízni nap közben a gyermeket, vagy pedig bölcsődébe kellene adni. A felsoroltak közül a legtöbb kérdezett ezt a két lehetőséget említette első (44–44%), illetve második (34–32%) helyen. Ennél jóval kevesebben, de – az intézmény viszonylagos újdonságához és ritkaságához mérten – nem túlságosan kevesen javasolnák a családi napköziket mint első (7%), vagy második (17%) legjobb megoldást.

V. „Ha az anyának (mégis) munkába kell állnia, ki vigyázzon a kétéves gyerekre?”

Az első és a második legjobb megoldás említésének gyakorisága az egyes lehetőségeknél, 2009 (%)

“If the mother (still) has to get employed, which child-care solution do you prefer?”

Frequency of the first and second choices: grandparents' care / nursery/ family day care / shared baby-sitter / other, 2009, %

A legelterjedtebb kisgyermekkorai ellátást nyújtó intézményeknek, a bölcsődéknek a megítélését további kérdésekkel is vizsgáltuk. Azt találtuk, hogy a vizsgált népességnek mintegy fele tartja a bölcsődéket az anyai gondozás megfelelő alternatívájának a gyermek kétéves korától. Az alábbiakban bemutatott véleménymegoszlások azt is sejtetik, hogy a hároméves korig tartó anyai otthonmaradáshoz való ragaszkodás sok esetben nem annyira, vagy nem kizárólag a vélt gyermeki érdekeken alapul, hanem a megfelelő számú alternatív ellátó-hely hiányán is. Az általánosságban hároméves otthon maradást pártolóknak ugyanis nem kevesebb, mint 40 százaléka értett egyet (4-es vagy 5-ös osztályzat) a következő kijelentéssel: „Ha elég bölcsőde lenne az országban, teljesen elfogadható lenne, hogy az anyák a gyermek kétéves kora után visszamenjenek dolgozni.” Figyelemre méltó, hogy még az „általánosságban” több mint három évet szükségesnek tartók közül is 26 százalék így vélekedik.

5. „Ha elég bölcsőde lenne az országban, teljesen elfogadható lenne, hogy az anyák a gyermek kétéves kora után visszamenjenek dolgozni.”

Az állítással egyetértő/nem egyetértő vélemények megoszlása aszerint, hogy általában (egyébként) a gyermek hány éves korában tartanak megfelelőnek az anya visszatérését a munkába, 2009 (%)

“If there were enough nurseries in the country, it would be fully acceptable that after the second birthday of their child the mothers return to work.”

Distribution of opinions agreeing/disagreeing with the statement based on the opinion, that (otherwise) in general at which age of the child do they consider appropriate for a mother to be re-employed, 2009, %.

Általánosságban (egyébként) mikor menjen vissza az anya dolgozni?	Az állítással						Összesen	Esetszám
	egyáltalán nem ért egyet 1	2	3	4	teljesen egyetért 5	nem tudja		
Amikor a gyermek:..								
1 éves	100,0	20
2 éves	2,0	3,5	23,6	42,1	28,6	0,2	100,0	297
3 éves	16,8	15,7	24,9	22,9	18,0	1,6	100,0	846
Még később	27,2	18,2	27,7	17,6	9,0	0,4	100,0	297
Nem tudja megítélni	6,5	0,0	38,4	16,1	13,7	25,2	100,0	44
Összesen és átlag	15,4	13,2	25,5	25,3	18,9	1,7	100,0	1504

Forrás: „Családi értékek” 2009. (NKI adatfelvétele 18–50 év közötti férfiak és nők országos mintáján.)

Következtetések

Tanulmányunkban több közelítésben is megmutattuk, hogy a kisgyermek (legalább) három évig tartó anyai gondozására vonatkozó elvárás erőteljesen jelen van ugyan a magyar társadalomban, ám inkább bizonyul egyfajta eszménynek, vagy a bölcsőde-hiány előidézte kényszernek, semmint következetesen képviselt társadalmi normának.

Az elv elterjedtségét jól mutatja, hogy vizsgálatunk szerint „általánosságban” tekintve a 18–50 év közötti férfiak és nők 56 százaléka vélekedik úgy, hogy három évig, további 20 százalék pedig, hogy még ennél is tovább otthon kellene maradniuk az anyáknak gyermekeikkel. Bár figyelemre méltó, hogy ezek az arányok nem utalnak az elvárások mérséklődésére 2004-hez képest, önmagában a hároméves korig való anyai gondozás igényének elterjedtsége nem meglepő. Magyarozatát véleményünk szerint a gyes-gyed rendszer intézményében, az ennek hatására, valamint a munkapiaci korlátoknak- és a gyermekellátó intézmények szűkösségének következtében kialakult több évtizedes gyakorlatban, valamint a gyakorlatot támogató közbeszéd hatásában kell keres-

nünk. Ami a kialakult gyakorlatot illeti: a kisgyermekes anyák a gyés bevezetését követően egyre növekvő arányban éltek a három évig, vagy ennél nem sokkal rövidebb ideig tartó otthonmaradás lehetőségével (Sándorné 1986; Bálint és Köllő 2007; OECD Family Database). Az pedig, hogy egy társadalmilag széles körűvé váló gyakorlat erős hatást gyakorolhat a kérdésről kialakuló vélekedésekre, szintén ismert tény. A magyar szülők többsége hároméves kora előtt nem, vagy csak azelőtt nem sokkal bízta másra (elsősorban ellátó intézményre, vagyis bölcsődére) gyermekét. Ez a tapasztalat vélhetően megerősítette a társadalomban azt a felfogást, hogy ez így van rendjén, így helyes, így természetes.¹² Ezt a nézetet támogatta az elmúlt évtizedek (nem annyira a közelmúlt, mint inkább a korábbi időszakok) közbeszéde is. Egy másik írásunkban (Blaskó 2011) interjúk vizsgálatok alapján megállapítottuk, hogy elsősorban a gyermekpszichológusoknak az az érve volt erős hatással a kisgyermekes anyák álláspontjára, amely szerint a kisgyermek egészséges lelki fejlődéséhez elengedhetetlen a (legalább) hároméves korig tartó intenzív anyai jelenlét.

Jelen tanulmányunkban azonban megmutattuk azt is, hogy ez a szigorú elvárás az anyákkal szemben korántsem abszolút, sőt, a körülmények függvényében viszonylag rugalmasan alakul. A három éves elvárás sok esetben inkább egyfajta ideálként, eszményként működik, amelyet a körülmények és lehetőségek felülírhatnak. Az általunk vizsgált legkülönbözőbb helyzetekben az „általánosságban” három évhez ragaszkodóknak 36–73 százaléka volt hajlandó véleményét felülbírálni, és rövidebb otthonmaradási időtartamot is elfogadni. Ennek köszönhetően szinte minden vizsgált helyzetben¹³ többségbe kerültek azok, akik nem utasítják el az anyák három év előtti munkába állását.

Igen nagy mértékben növeli például a korábbi munkába állás iránti megértést a család nehéz anyagi helyzete. Erre gondolva az embereknek több mint 60 százaléka elfogadja a három év előtti munkavégzést. Kevésbé támogatott, de ugyancsak enyhít az elvárások szigorán az, ha az anyának hiányzik a munkája és szívesen dolgozna – ilyenkor a kérdezettek 44 százaléka fogadja el a korábbi munkába állást. Az egyéni motivációk mellett lényegesek az elérhető munkakörülmények is – a részmunkaidős munkavállalás lehetősége kisebb mértékben, míg az otthonról való munkavégzés számottevően növeli a munkapiacra való visszatérés előrehozását.

A hároméves kor tehát a legtöbb ember gondolkodásában nem tekinthető szigorúan rögzített választóvonalnak. Nem mozdítható azonban el tetszőleges mértékben: többnyire ennek egy évvel, a gyermek kétéves korára való előrehozása az, ami még elég széles körben elfogadottnak bizonyul. A gyermek kétéves kora előtt csupán egy szűk kisebbség, és ők is csak a körülmények egy része esetén tudják elképzelni, hogy az anya a munkát válassza a gyermekével való folyamatos együttlét helyett.

¹² Lásd ehhez az értékek adaptációjának mechanizmusáról pl. Lesthaeghe–Moors 2000.

¹³ Kivétel, ha az anya azért állna munkába, mert hiányzik neki a munkája.

A kétéves korhatár viszonylagos elfogadottságát további eredményeink is jelzik. Először is megmutattuk, hogy a Bajnai-kormány által tervezett rendszerben, amely a gyēs folyósítását két év után szüntette volna meg, a véleményt formálni tudók közül valamivel többen javasolták volna a helyzet elfogadását és az érintett anyáknak munkába állását, mint ahányan ilyen körülmények között is otthonmaradásra bíztatták volna őket. Kimutatható az is, hogy a kellő számú bölcsődei férőhely hiánya nagyban hozzájárul a három évesnél korábbi munkavállalás elutasításához. Ha lenne elegendő férőhely, akkor a kérdezetteknek 45 százaléka elfogadhatónak tartaná, hogy az anyák dolgozni kezdjenek gyermekük kétéves korában, további 26 százalék pedig legalábbis nem utasítaná ezt el.

Eredményeinkből két közvetlen következtetés is levonható a kapcsolódó szakpolitikák számára. Fontos lenne először is, hogy a kisgyermekes szülők igényeik szerint hozzáférhessenek rugalmas, a családi élettel összeegyeztethető munkalehetőségekhez.¹⁴ Ezen kívül pedig nem halasztható feladat a 3 évesnél fiatalabb korosztály napközbeni ellátását biztosító intézmények bővítése, a férőhelyek számának jelentős növelése sem. Természetesen egyik felvetés sem új, sok helyen sok szakértő jelezte már, hogy a rugalmas munkavégzési lehetőségek, valamint a kellő számú gyermekellátó hely hiánya objektív akadály a anyák korábbi munkába állásának. Vizsgálatunk alapján a máshol elmondottakhoz hozzátehetjük, hogy ezek a problémák nem kis részben felelősek azért is, hogy Magyarországon olyan sokan elutasítják a korán kezdődő nem-anyai gondozással szemben. Ezeknek az akadályoknak az elhárítása (egyéb kedvező hatásain túl) csökkentené a rövidebb otthonmaradással szembeni társadalmi ellenállást. Ez pedig nemcsak azért volna fontos, mert elfogadóbbá tenné a közvéleményt a jelenlegi szabadságolási rendszer esetleges változtatásaival szemben, hanem azért is, mert elősegítené egy toleránsabb, sokszínűbb szerepek elfogadását támogató közvélemény kialakulását. Ez utóbbi pedig elengedhetetlen ahhoz, hogy a kisgyermekes nők szabadabban, mérsékeltebb társadalmi nyomás mellett dönthessenek a munkapiacra való visszatérésről.

¹⁴ Bár vizsgálatunkban az otthonról, rugalmasan végezhető munka társadalmi elfogadottságát (is) mértük közvetlen módon, nem gondoljuk, hogy a munka és gyermeknevelés összeegyeztethetőségéhez ez az út vezetne széles tömegek számára. Jelenleg, amikor a foglalkoztatottak többsége kötött időben, napi 8 órában, kötött helyszínen dolgozik, a rugalmasság jóval kisebb mértékű fokozása (például kisgyermekeseknek adott munkaidő-kedvezmény) is sokat javítana a kisgyermekesek helyzetén, és valószínűsíthetően szintén növelné a kisgyermek melletti munkavégzés elfogadottságát.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bálint M.–Köllő J. (2007): Gyermeknevelési támogatások. In Fazekas K.–Cseres-Gergely Zs.–Scharle Á. (szerk.): *Munkaerő-piaci Tükör*, MTA-KTI 2007.
- Blaskó Zsuzsa (2011): Hároméves kor alatt mindenképpen megsínyli? In Nagy I.–Pongrácz T.-né (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2011*. TÁRKI – Nemzeti Erőforrás Minisztérium, Budapest, 156–170.
- Blaskó Zsuzsa (2010): Meddig maradjon otthon az anya? – a gyermekfejlődés szempontjai. Kutatási tapasztalatok és társadalompolitikai következtetések. *Esély* 2010/3. 89–116.
- Blaskó Zsuzsa (2005): Dolgozzanak-e a nők?: A magyar lakosság nemi szerepekkel kapcsolatos véleményének változásai, 1988, 1994, 2002. *Demográfia*, 2005/2–3. 259–287.
- Blaskó Zsuzsa (2006): *Nők és férfiak – keresőmunka, házimunka*, KSH NKI Kutatási jelentések 82. KSH NKI, Budapest.
- Fodor Éva–Kispéter Erika (2011): Making the “reserve army” invisible. Lengthy parental leave and women’s economic marginalization in Hungary. *Kézirat*.
- Lesthaghe, R.–Moors, G. (2000): Életpályaváltások és értékorientáció: szelekció és adaptáció. *Demográfia*, 43/4. 405–444.
- Pongrácz Tiborné (2001): A család és a munka szerepe a nők életében. In Nagy I.–Pongrácz T.-né–Tóth I. Gy. (szerk.): *Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. TÁRKI – Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, 30–46.
- Pongrácz Tiborné–S. Molnár Edit (1994): Kisgyermekes apák és anyák szülői, családi attitűdjei négy európai országban. KSH NKI Kutatási jelentések, 52., KSH NKI, Budapest.
- Pongrácz, Tiborné–S. Molnár, Edit (2011): Nemi szerepek és a közvélemény változásának kölcsönhatása. In Nagy I.–Pongrácz T.-né (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2011*. TÁRKI – Nemzeti Erőforrás Minisztérium, Budapest, 192–206.
- Sándorné Dr. Horváth Erika (1986): *A Gyestől a Gyedig*. A Magyar Nők Országos Tanácsa. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- S. Molnár Edit (2009): Gyermekszám-preferenciák, párkapcsolati formák, férfi-női szerepek. Az NKI lakossági közvélemény-kutatásainak áttekintése, 1974–2004. Munkaanyag.
- Tóth Olga. (1995): Attitűdváltozások a női munkavállalás megítélésében. *Szociológiai Szemle*, 1995/1. 71–86.
- OECD Family Database
http://www.oecd.org/document/4/0,3746,en_2649_34819_37836996_1_1_1_1,00.html

Tárgyszavak:

Közvélemény kutatás
Kisgyermekes anyák munkába állása
Női munkavállalás
Gyermek- és munkavállalás összeegyeztetése

**STAY AT HOME FOR THREE YEARS – BUT NOT AT ALL COSTS.
SOCIAL VALUES ON MATERNAL EMPLOYMENT IN HUNGARY**

Abstract

As it is well established, public opinion in Hungary has for long been against the employment of mothers with young children. Consistently with the parental leave policies that allow mothers to stay at home for three years and the scarcity of childcare institutional day care for children under 3, the majority of the population tends to agree with the idea that a young child will suffer if his or her mother works.

Based on a representative survey of the population aged 18 to 50 from 2009 this paper confirms this finding but also provides new evidence to refine and complement our understanding of values and social norms relating to childcare. Although the vast majority of the population favours full-time motherhood for as long as three years or even longer, this idea is not very stable when it comes to considering specific circumstances. In particular we show that when part time work, or flexible home-based work is an option, or also when there is a need for the mother's income in the family, the 3-year age-limit moves to 2-year in most people's mind. Interestingly, even the personal career-motivations of the mother prove to be rather well-accepted reasons for re-entering the labour market earlier. Further pieces of evidence also suggest that a reduction of the parental leave period from 3 to 2 years would not necessarily meet a strong disagreement in the society – provided that other conditions are improved. We conclude that the social norm of the „stay-at-home-mothers for three years” in Hungary is a flexible one, which is at least partly maintained by the lack of family-friendly work opportunities in the country and also by the serious shortage of available childcare for under-threes.

AZ INTERNETES ISMERKEDÉS HATÁSA A HOMOFÍLIÁRA ÉS A HOMOGÁMIÁRA¹

LŐRINCZ LÁSZLÓ

Bevezetés

Az internetes ismerkedés egyre népszerűbbé válása veti fel azt a kérdést, hogy ez a fejlemény befolyásolja-e a párválasztást, és ha igen, hogyan hat a párok homofíliájára, illetve a homogámiára.² Megválaszolásához ebben a tanulmányban két mechanizmust vizsgálok meg alaposabban.

A homofília elmélete szerint az egyik ok, amiért az emberek jellemzően magukhoz hasonlókat választanak barátként vagy partnerként (amellett, hogy jobban kedvelik a magukhoz hasonlókat) az, hogy azokban a társadalmi helyzetekben, amelyekben az interakció történik, eleve hasonló emberek vannak jelen (Blau–Schwartz 1984; Kalmijn–Flap 2001; McPherson–Smith-Lovin 1987). Ezt nevezzük a lehetőségek rendszerének, hatásának (Blau 1977). Az online-ismerkedés jelenlegi helyszínei ebből a szempontból meglehetősen heterogén közegek. Ha tehát ez a fenti mechanizmus igaz nemcsak személyes találkozáson alapuló, hanem online közösségek esetében is, és feltesszük, hogy az online-ismerkedés jelenlegi helyszínei heterogénebbek a tipikus személyes helyszíneknél, akkor az internetes ismerkedés következtében megnő annak a valószínűsége, hogy társadalmilag különböző párok találkozzanak, és így csökkenhet a homofília és a homogámia.

A korábbi kutatások eredményei az internet homofíliára gyakorolt hatását illetően nem egyértelműek. Mesch és Talmud (2007) például azt találták, hogy a kamaszok barátságait vizsgálva az interneten való találkozás csökkentette a homofília esélyét. Hasonlóképp Dutton, Helsper és Whitty, (2008) előzetes

¹ A kutatást és a tanulmány elkészítését az OTKA támogatta (49432 és K-81336). A szerző köszönettel tartozik Tardos Róbert, Takács Károly, és Uwe Matzat kutatásban nyújtott segítségéért, valamint a Demográfia folyóirat bírálójának értékes megjegyzéseiért.

² Homofílián általános értelemben „a hasonló csoporthoz tartozók közötti kapcsolati preferenciát értjük” (Angelusz–Tardos 2005). A homogámia kifejezés ezzel szemben kifejezetten a házassággal kapcsolatban jelenti, hogy az emberek nagyobb valószínűséggel választanak magukhoz hasonló házastársat. A cikkben a párkapcsolatok különböző szintjeit vizsgálom egyszerre (randevúzás, együtt járás, együtt élés, házasság), így a párok hasonlóságának leírásakor az általánosabb „homofília” kifejezést használom.

eredményei is azt mutatták, hogy az interneten megismerkedett pároknak lényegesen alacsonyabb a homofília, mint személyes találkozás esetén. Schmitz, Skopek, és Blossfeld (2009) előzetes eredményei viszont arra utaltak, hogy minél hosszabb időt töltenek a felhasználók a társkereső oldalon, annál jellemzőbb lesz, hogy magukhoz hasonló partnert válasszanak.

A lehetőségek különbözősége mellett azonban az internetes ismerkedés egy további szempontból is különbözik a személyes ismerkedéstől, ami befolyásolhatja a párválasztást, ez pedig a tulajdonságok megfigyelhetősége. Az, hogy mely tulajdonságok mennyire és milyen sorrendben figyelhetők meg, szintén hatással lehet a homofíliára. Ismert ugyanis, hogy az emberek a párválasztás különböző szakaszaiban mindig a számukra megfigyelhető tulajdonságok alapján választanak (Murstein 1971), és ismert az is, hogy bizonyos szintig ragaszkodnak kiválasztott partnerükhöz (Rusbult 1980; Hazan–Shaver 1987). E két kutatási eredmény alapján arra következtethetünk, hogy egy adott környezetben minél jobban és minél hamarabb figyelhető meg egy tulajdonság, annál nagyobb lesz e tulajdonság szerint a homofília. Az interneten a személyes ismerkedéshez képest egyes tulajdonságok kevésbé figyelhetők meg, mások meg jobban, illetve a megfigyelhetőség sorrendje is más. Ennek alapján bizonyos fajta hipotézisek fogalmazhatók meg az internetes ismerkedés homofíliára gyakorolt hatásáról.

Az internetes ismerkedés

Az internetes ismerkedés (szociológiatörténetileg) új és ma is változó jelenség. A változó elemet az internetes ismerkedés helyszínének változása jelenti. Az emberek, mióta internetet használnak, kihasználták az internet adta interakciós lehetőségeket párkapcsolatok kialakítására. Míg azonban a kilencvenes években „Usenet”-csoportokban, majd fórumokon ismerkedtek (Baker 2002), később, elsősorban a fiatalok körében a chatelés vált népszerűvé. Manapság pedig a pártalálásra specializálódott társkereső oldalak hódítanak.

Az internetes ismerkedés méreteivel kapcsolatban világszerte számos adatot találhatunk. Fiore és Donath (2005) 2003-ban 40 millió egyedi internetes párkeresőről számol be az Egyesült Államokban, ami az egyedülálló felnőtt lakosság fele. Hardie és Buzwell (2006) ausztráliai telefonos mintavétel alapján azt találta, hogy a népesség 78%-a használta az internetet, akik közül 13% ezt kapcsolat kialakítására is alkalmazta. Közülük 21%-ból lett párkapcsolat (a többi barátság), ami alighanem alacsonyabb adat az előbbi amerikai becslésnél. Dutton, Helsper és Whitty (2008) kutatása azt találta, hogy a brit házaspárok 6%-a, míg az ausztrálok 9%-a az interneten ismerkedett meg.

E tanulmány magyar adatokon alapul. Magyarországon az internetes ismerkedés elterjedtségére vonatkozó legutóbbi nyilvános adat meglehetősen régi: az

NRC 2006-os kutatásában azt találta, hogy az internethasználók 45%-a használta valaha ismerkedésre az internetet, a kérdés időpontjában pedig az internetezők 10%-a használta aktívan társkeresésre a netet.

Emellett fontos kiemelni az internetes ismerkedés néhány, a kutatás szempontjából is lényeges hazai jellegzetességét. Az internetes ismerkedésnek két gyakori formáját különböztetjük meg: a chatelést és a társkereső oldalak használatát (a kutatási adatok elsősorban 2007-ből származnak, ahhoz képest a chatelés szerepe 2010-re csökkent, a társkereső oldalak pedig népszerűbbek lettek).

A chatoldalakon a felhasználók jellemzően nem fizetnek tagdíjat, az oldalakat a reklámbevételekből tartják fenn. Az online felhasználók különböző csoportokba (szobákba) léphetnek be (amelyek tipikusan lakóhely, életkor vagy valamilyen konkrét érdeklődési kör szerint szerveződnek), ahol egy közös szobában mindenki nyilvánosan beszélgethet. Emellett azonban privát kommunikáció is kezdeményezhető, és jellemzően ezt a funkciót használják ismerkedésre.

A társkereső oldalak szintén üzleti céllal létrehozott oldalak, melyeket reklámbevételekből, vagy tagdíjkból tartanak fenn. Az elmúlt három évben a piac egyértelműen az utóbbi irányba mozdult el. Az oldalak legtöbbször előfizetési díjak fejében vehető igénybe (esetleg kezdeti ingyenes periódus után, amíg kritikus tömeget jelentő tagsági bázis összegyűlik). Az oldalakon a felhasználók személyes adatlapot töltenek ki, melyen megadják saját adataikat (mint pl. kor, lakóhely, magasság, súly, végzettség, családi állapot stb.), feltölthetnek képet magukról, és szöveges bemutatkozót írhatnak. Ezek után az előfizetők az oldalon kereshetnek más felhasználók adatlapjai között, és az oldal belső levelezőrendszere segítségével levelet küldhetnek egymásnak. Az alapfunkciók mellett természetesen az oldalak számos egyéb lehetőséget kínálnak.

A lehetőségek rendszerének hatása miatt fontos kiemelni, hogy bár Magyarországon több száz társkereső oldal működik, az emberek többsége mégsem apró specializált oldalakon keres társat, hanem nagy választékot biztosító általános oldalakon. A szerző által végzett kutatás alapján 2007-ben az öt legnagyobb oldal piaci részesedése a 30 napon belül aktív felhasználókat tekintve 75% volt, 2009-ben pedig 59%.

A párválasztás elméletei

A párválasztás vizsgálatával foglalkozó szociológusok két meghatározó tényezőt emelnek ki: a preferenciákat és a lehetőségek rendszerét (Kalmijn 1998; Bukodi 2002). A preferenciák annak leírását jelentik, hogy kit tartunk vonzóknak, a lehetőségek rendszere pedig azt határozza meg, hogy kik közül választhatunk preferenciáinknak megfelelően.

Preferenciák

A preferenciák vizsgálatával kapcsolatban gyakran használt megközelítés a társadalmi csere elmélete. Ez az elmélet eredetileg az emberi kapcsolatok minden típusának leírására szolgált (Thibaut–Kelley 1959; Homans 1961), nemcsak a párkapcsolatokra, azonban később számos esetben célirányosan a párkapcsolatokra alkalmazták ezt. Ilyen alkalmazások például:

„Az egyének a »legmagasabb értékű« társat keresik. Az elmélet szerint minden embernek van egy hozzávetőleges »piaci értéke«, attól függően, hogy milyen mértékben rendelkezik bizonyos előnyös tulajdonságokkal. Ilyen például a szépség, az intelligencia, a báj, a vagyon, és a társadalmi státusz. Az elmélet szerint mindenki a legmagasabb értékű társat keresi, így a közelítőleg egyenlő értéket birtokló egyének egymásra találnak. Ebben az értelemben az emberek »kicsérélik« saját értékeiket mások értékeiért” (Kenrick et al. 1993. 951).

„Ezen elméletek szerint a házassági piacok hasonlítanak a hagyományos piacokra, ahol különböző javak cserélnek gazdát. A különbség az, hogy itt a nők a férfiak számára vonzó tulajdonságaikat cserélik el olyan személyiségjellemzőkre és státuszra, melyekre ők maguk vágnak egy férfitől” (Taylor–Glenn 1976. 484).

A szerzők ezt a hipotézist a következőképp vizsgálták. Felteszik, hogy ha az elmélet igaz, akkor az, akinek több „értékes” tulajdonsága van, vonzóbb lesz a házassági piacon. Ennek azonban igaznak kell lennie két különböző tulajdonság esetén is. Emiatt tehát (az elmélet fennállása esetén) léteznie kell egy pozitív korrelációnak a párok különböző tulajdonságai között.

Számos tanulmány elemezte a kapcsolatot a férfiak és nők végzettsége és fizikai vonzereje között (Elder 1969; Taylor–Glenn 1976; Stephens–Owen–Schaefer 1990). A kiinduló kérdés az volt, hogy a szebb, vagy a magasabb végzettségű nőknek van jobb esélye magas végzettségű férjre szert tenni. A tanulmányok egy másik csoportja a faji származás és a végzettség kapcsolatát vizsgálta (Kalmijn 1993; Schoen–Wooldredge 1989; Rosenfeld 2005). Hitsch, Hortacsu és Ariely (2006) pedig internetes ismerkedés esetében mérte az átváltásokat a küllem és a jövedelem, illetve a jövedelem és a faji származás között.

A csereelmélet mellett (vagy helyett) a hasonlóság lehet a másik fő mechanizmus a párválasztásban. Az, hogy a hasonló emberek vonzzák egymást, a szociálpszichológia egyik alapvetése, a szociológiában pedig a homofília elmélete épül erre. A homofília fogalma annak a jelenségnek a tömör leírására született, hogy „a barátságok jellegzetesen olyan emberek között alakulnak ki, akik bizonyos szempontból hasonlóak” (Lazarsfeld–Merton 1954). Ennek szociálpszichológiai alapja, hogy bizonyos alapvető értékeink elutasítása énünk eluta-

sítását jelenti, míg ezek elfogadása éniük igazolását (Festinger 1950). A hasonlóság szerepét kezdetben nem párválasztás, hanem barátságok kialakítása kapcsán vizsgálták (Lazarsfeld–Merton 1954; Newcomb 1961), később pedig az idegenek iránti vonzalommal kapcsolatban is igazolták hatását (Byrne 1971).

A preferenciák e két elméletének érdekessége, hogy mindkettőből a párok hasonlósága (homofília, homogámia) következik. A hasonlósághoz vonzódásra gondolva ez triviális. A csereelmélet esetében feltételezzük, hogy vannak magasabb „értéket” képviselők, és alacsonyabbra értékelt tulajdonságokkal rendelkezők, és az előzőek kölcsönösen egymást fogják választani, így az utóbbiak szintén csak maguk közül választhatnak. Felmerül azonban, hogy miként magyarázza a csereelmélet a homofiliát, ha az egyik partner egyvalamiben jobb, valami másban rosszabb, míg a másik ennek éppen az ellenkezője. Ha ezek kiegyenlítik egymást, elcserélhetők, így alkotva egy párt, akkor ez egyértelműen nem homofília. A válasz a kérdésre az, hogy jóllehet a csereelmélet ilyen jellegű heterofília kialakulását is magyarázza, a véletlenszerű párválasztáshoz képest azonban nagyobb eséllyel fog előfordulni homofília a csereelmélet fennállása esetén. Meg kell továbbá jegyezni, hogy ez a mechanizmus elméletileg csak akkor igaz, ha mindkét nem ugyanazokat a tulajdonságokat értékeli pozitívan. Számos kutatás született arról, hogy miben különböznek a nők és férfiak párválasztási preferenciái (Buss–Barnes 1986; Sprecher–Sullivan–Hatfield 1994; Li–Kenrick–Bailey–Linsenmeier 2002), és bár vannak nemi különbségek abban, hogy mely tulajdonság mennyire fontos, melyik tulajdonság pozitív és melyik negatív, a nemek értékelései általában megegyeznek, a fenti feltétel tehát kielégül.

A preferenciák és a homofília változása az első találkozástól a házasságig

Korábban a párválasztási preferenciákra egy adott pillanatban létrejövő döntéssel kapcsolatban tekintettünk. A párválasztás viszont nem egyetlen döntés: döntések sorozatáról van szó, és e folyamat során különböző tulajdonságokat mérlegelünk. Ez különösen fontos az internetes és a személyes ismerkedés összehasonlításakor, mivel azoknak a tulajdonságoknak a sorrendje, amelyeket online és offline mérlegelünk, különbözik.

Az inger – érték – szerep elmélet (Murstein 1971, 1987) szerint az emberek más-más tulajdonságok alapján választják ki egymást a párkapcsolat különböző szakaszaiban. Legelőször olyan tulajdonságok játszanak szerepet a párválasztásban, amelyeket meg tudnak figyelni a kapcsolat kialakítása előtt. Ilyen például a szépség és vonzerő, az öltözködés, a másik hangja stb. A második, „érték” szakaszban az emberek megfigyelik, hogy alapvető értékeik összeillenek-e. Ezek után a pároknak még a házasság előtt figyelembe kell venniük az együttélésre vonatkozó elképzeléseiket. Ez a harmadik szakasz a „szerep” sza-

kasz, mely olyan tényezők megfontolását jelenti, mint a szerepekről alkotott elképzelések megfelelése, a szexuális összeillés és a személyiségek illeszkedése (Murstein 1971. 118). Murstein elméletét többen vitatták a '80-as években (Surra 1990). Stephen (1984, 1985) úgy érvelt, hogy a kapcsolatuk későbbi szakaszában lévő emberek nem azért hasonlítanak jobban egymásra, mert folyamatosan kiszűrjük azokat a partnereket, akikkel különböző szempontok szerint nem illenek össze, hanem arról van szó, hogy „a kapcsolatokban az emberek folyamatosan alakítják ki közös véleményüket, elképzeléseiket a dolgokról.” Stephen ezt a feltételezést longitudinális adatok alapján bizonyította, kimutatva, hogy a párok értékei egyre hasonlóbbá válnak a kapcsolat során. Megjegyzendő, hogy ezek az eredmények nem bizonyítják, hogy Murstein tévedett. Elképzelhető, hogy a két hatás párhuzamosan létezik.

A kirostálási hipotézis szerint azok az együttjárások és együttélések, amelyekben a felek heterogének, véget érnek, míg a homogének tovább fejlődnek a házasság felé (Blackwell–Lichter 2004. 719–720). Egy másik általánosan elterjedt feltételezés pedig, hogy az együttjárás és a házasság esetén más dolgok fontosak. A házasság a családalapításról szól, így a társadalmi státusz fontosabb a házasság esetén, mint az együttjárásnál. A szerzők megvizsgálták mindkét hipotézist, és kiderült, hogy az adatok nem igazolják egyiket sem.

A különböző tulajdonságok fontosságának megváltozásával kapcsolatban a párkapcsolat egyre komolyabbá válásával Kenrick et al. (1993) korrelációkat számolt saját magunk értékelése és a partnertől elvárt minimum szint között a kapcsolatok különböző típusai esetén. A korrelációk nem különböztek lényegesen akkor, ha együttjárásról és ha házasságról volt szó. Ha viszont egy egyszeri randevúra vonatkozó elvárásokat hasonlítjuk össze az együttjárással és a házassággal, lényegesebb különbségek láthatók: a korrelációk itt alacsonyabbak voltak.

Kötődés kialakulása

A párválasztást jelentő döntések sorozatában a párok feltételezhetően nem tökéletes racionális döntést hoznak, hanem például kialakul kötődés a partnerek között.

A befektetési modell (Rusbult 1980, 1983) azt feltételezi, hogy a jutalmak és költségek mellett még egy tényező befolyásolja a kapcsolattal való elégedettséget és az az iránti elköteleződést: a befektetések. A szerző kétféle befektetés hatását vizsgálta. Külsődlegesnek nevezte azokat a befektetéseket, amelyek nem a kapcsolatra vonatkoznak, de az ember elveszítheti, ha kilép a kapcsolatból. Ilyen például az otthon, ha két ember együtt él, vagy a barátok, ha közös barátaik vannak. Belső befektetéseknak hívja a szerző azokat, amelyek konkrétan a kapcsolatra vonatkoznak, mint például a kapcsolatba fektetett idő, pénz,

vagy érzelmi befektetés. Azt találta, hogy mindkét típusú befektetés növeli az elköteleződést a párkapcsolat iránt.

A kötődés kialakulásával a pszichológiai irodalomban is találkozhatunk. Hazan és Shaver (1987) leírta, hogy ugyanúgy, mint az újszülöttek és a gondviselőjük esetében, a párok között is kialakul kötődés. Az elszakadás által okozott reakciók és ezek megjelenési sorrendje azonos a két esetben: pánik és stressz, majd letargia és depresszió, végül eltávolodás (detachment). Emellett mindkét kapcsolattípus esetén jellemző az intim interakció és a testi érintkezés, amelyek erősítik a kötődést (Hazan–Diamond 2000). A párkapcsolatokban kialakuló kötődés (és az emberekre jellemző monogámia) magyarázható evolúciós érvelés alapján is (Hazan–Diamond 2000; Fraley–Shaver 2000; Brumbaugh–Fraley 2006).

A lehetőségek rendszere

Blau és Schwartz (1984) azt feltételezték, hogy ha egy városban nagyobb a heterogenitás, akkor a heterogámia (csoporton kívüliekkel kötött házasság) aránya is magasabb lesz, mivel a heterogénebb közegben az emberek egyszerűen nagyobb valószínűséggel találkoznak tőlük különbözőekkel, és ezáltal több kapcsolat is alakul ki olyan emberek között, akik egymástól különböznek. Ezt a korrelációt megvizsgálták a faj, származás, anyanyelv, etnikum, születési hely, munkahely és foglalkozás változóira, és mindegyik esetben statisztikailag szignifikáns pozitív korrelációt kaptak a heterogenitás és a csoportok közötti házasság között. Kalmijn és Flap (2001) tanulmánya arra a kérdésre kereste a választ, hogy milyen hatást gyakorol a párok közös csoporthoz való tartozása a homogámiára. Azt feltételezték, hogy azok a párok, amelyek esetében valamely szervezett keret közös, homogámabbak lesznek a szerint a tulajdonság szerint, amely szerint a keret feltételezhetően homogén. Hipotézisük szerint, akik az iskolából ismerik egymást, azok nagy valószínűséggel egykorúak, és azonos a végzettségük. További feltételezés, hogy a közös munkahely nagyobb valószínűséggel jelent azonos pozíciót a társadalmi rétegződésben, illetve, hogy a közös szomszédság, iskola, vagy családi kapcsolat növeli a vallási homogámia esélyét. Az adatok ezeket a hipotéziseket igazolták. McPherson és Smith-Lovin (1987) civil szervezeteket vizsgált. Az adatok alátámasztották a hipotézist, hogy minél heterogénebb a csoport, annál több lesz a csoportban a heterogén barátság.

Hipotézisek

E tanulmány célja annak vizsgálata, hogy a párválasztás elméletei alapján különbözik-e a homofília internetes ismerkedés és személyes ismerkedés esetén. A cél tehát nem ezen elméletek összevetése, érvényességük tesztelése, hanem elsősorban az internetes párválasztás homofíliára gyakorolt hatásának előrejelzése.

A bemutatott korábbi kutatások és elméletek szempontjából az internetes párkeresés két ponton tér el a hagyományostól. Egyrészt a csoportheterogenitás nagysága különböző lehet – feltételezhetően az internetes ismerkedés helyszínei heterogénebbek, mint a személyes ismerkedés terei (például oktatási intézmények, munkahelyek, vagy baráti hálózatok). Másrészt, a potenciális partnerek tulajdonságai közül mások figyelhetők meg alaposan a kapcsolat kezdeti szakaszában internetes ismerkedés esetében.

A korábbi kutatások alapján (Blau–Schwartz 1984; Kalmijn–Flap 2001; McPherson–Smith-Lovin 1987) az várható, hogy a heterogénebb ismerkedési helyszín a párok hasonlóságának csökkenését eredményezi. Azonban elképzelhető az is, hogy internetes ismerkedés esetében ez az összefüggés nem áll fenn. A csoportheterogenitás és a homofília közötti makro-összefüggés hátterében azt a mechanizmust feltételezhetjük, hogy a heterogenitás növekedésével az emberek kevesebb magukhoz hasonló és több tőlük különböző emberrel találkoznak, márpedig a szociálpszichológia egy erős eredménye, hogy a találkozás gyakoriságának növekedése növeli a vonzalom kialakulásának valószínűségét (Festinger–Schachter–Back 1950; Segal 1974; Newcomb 1961). Elképzelhető azonban, hogy ez a mechanizmus az internetes ismerkedés esetében nem működik. Az interneten, a társkereső oldalakon ugyanis az emberek nem találkoznak egymással véletlenszerűen, csak azokkal veszik fel a kapcsolatot, akikkel szeretnének. Így nincsenek jelen nem szándékolt találkozások, amelyek különböző emberek között vonzalom kialakulásához vezetnének.

1. hipotézis:

A csoportheterogenitás növekedése nem jár együtt a homofília csökkenésével internetes társkereső oldalak esetében.

Természetesen a fentiek alapján az 1. hipotézis fennállását csak olyan tulajdonságok esetén várhatjuk el, amelyek megfigyelhetők a társkereső oldalak esetében. A felhasználók ugyanis ezeket használhatják keresési feltételként.

Emellett feltételezhető, hogy az emberek más tulajdonságok mérlegelése alapján választanak párt internetes ismerkedés esetében, mint személyesen. Ez pedig szintén befolyásolja a homofíliát. Murstein (1971, 1987) szerint a párválasztás folyamata döntések sorozata, mely során az idő elteltével más-más szempontokat mérlegelünk (és döntünk arról, hogy folytassuk-e a kapcsolatot,

vagy nem). Elsőként figyeljük meg a külső tulajdonságokat, a szépséget és vonzerőt, majd az értékeket, végül a szerepek összeegyeztethetőségét. A preferenciák alapján feltételezhető, hogy egy-egy lépésben az emberek magukhoz hasonló párt választanak (akár a homofília, akár a csereelmélet feltételezéseiből indulunk ki). Ha ehhez hozzáadjuk, hogy a párkapcsolat során a párok kötődnek korábbi partnereikhez (Rusbult 1980, 1983, Hazan–Shaver 1987), azt várhatjuk, hogy minél hamarabb és minél jobban megfigyelhető egy tulajdonság az adott ismerkedési környezetben, annál nagyobb lesz ebben a tekintetben a homofília.

Ezt a szabályt alkalmazva az internetes ismerkedés különböző formáira, a következő hipotézisek adódnak:

2.1. hipotézis

A társadalmi státus több indikátorára könnyű rákeresni a társkereső oldalakon. A chat oldalakon ezzel ellentétben általában nincs erre vonatkozó információ. A személyes találkozás során az embereknek van bizonyos korlátozott lehetőségük arra, hogy társadalmi státuszukat jelzések formájában kifejezzék, illetve számos ismerkedési helyszín (pl. oktatási intézmények) eleve viszonylag homogén társadalmilag. Ennek alapján azt feltételezem, hogy a társadalmi státusz szerepe a párválasztásban a társkereső oldalakon jelentős lesz, a chat oldalakon lesz ennek legkisebb szerepe és a személyes találkozások esetében e két érték között alakul. Várhatóan a homofília is ennek megfelelően alakul.

2.2. hipotézis

A származásról (családi háttérrel) a társkereső oldalak jellemzően nem tartalmaznak információt. Erre vonatkozóan a személyes találkozások esetében van egy korlátozott jelzési lehetőség, illetve a személyes ismerkedés egyes helyszínei (pl. a lakókörnyezet, ahol az emberek felnőnek, vagy a felsőoktatási intézmények) e szerint is bizonyos mértékig homogének. Ezért várható, hogy a párok homofíliája is kisebb lesz származás szerint az internetes ismerkedés esetében, mint személyes esetben.

Módszerek, adatok

Annak vizsgálatára, hogy hogyan alakul a homofília az internetes ismerkedés esetén, interneten megismerkedett párok megfelelő nagyságú mintájára volt szükség. És bár az internetes ismerkedés, amint erről korábban szó volt, manapság nem tekinthető ritkaságnak vagy egzotikumnak, hanem az ismerkedés egy egyre inkább bevett és széles körben ismert módja, az interneten megis-

merkedett párok aránya a társadalomban még alacsony. Ezért a hipotézisek vizsgálatához olyan mintavételre volt szükség, ahol az interneten megismerkedett párok gyakorisága nagyobb. Emiatt mintavételre az internetes társkereső oldalakat választottam. Ezen a mintán lehetőség van a személyes ismerkedéssel történő összehasonlításra is, hiszen egy adott pillanatban a társkereső oldal felhasználói között gyakori, hogy valaki még nem találkozott senkivel az internetről, de személyes ismerkedésben már van tapasztalata. Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy az internetes társkeresők tagjai, akik személyesen is ismerkedtek, valószínűleg nem reprezentálják az összes „hagyományos módon” ismerkedőt. Egyrészt a populáció eleve eltér a teljes népességtől, hiszen internethasználókról van szó. Másrészt azok, akik regisztráltak a társkereső oldalra, szintén szisztematikusan eltérhetnek az „egyszerű” internethasználóktól. Emiatt tehát a kutatás eredményei korlátozottak, ugyanis e szelekció hatását a homofiliára a módszer miatt nem lehet figyelembe venni, nem lehet mérni. Ehhez külön összehasonlító mintára lett volna szükség a teljes népességből és/vagy az internethasználókból, azonban a kutatás keretei erre nem adtak lehetőséget.

Az 1. hipotézis vizsgálatához különböző társkereső oldalakra vonatkozóan van szükség a heterogenitás és a párok homofiliájának adataira. A potenciális társkereső oldalak kiválasztása során kiderült, hogy a kisebb, valamilyen csoportra specializálódott oldalak felhasználóinak száma alacsony, így a feltételezhető mintanagyság nem lett volna elegendő a vizsgálathoz. Ezért a nagyobb, általános társkereső oldalakkal vettem fel a kapcsolatot, melyek közül kettő vállalta a kutatásban való együttműködést.

A homofiliára vonatkozó adatokat a párok egyik tagjának megkérdezésével gyűjtöttem, rákérdezve a kérdezett saját, illetve partnerének adataira.

Első társkereső oldal

Az adatgyűjtés a csajozas/pasizas.hu oldalon 2006. március 10. és március 30. között történt. A kutatáshoz a résztvevőket egy banner segítségével hívtam meg, melyet az oldal tagoknak szóló felületére helyeztek el az oldal üzemeltetői. Összesen 410 felhasználó kezdte meg a kérdőív kitöltését, az első, demográfiai adatokról szóló oldalt 368 személy töltötte ki, és 293 ért el a kérdőív végéig. Az átlagos kitöltési idő 11 perc volt. A vizsgálat 20 napos időszakában kb. 18 ezer felhasználó lépett be az oldalra, ami azt mutatja, hogy a banner nem volt igazán hatékony módja a felhasználók megkeresésének.

A kérdőívben rákérdeztem, hogy a felhasználók megismerkedtek-e már olyan valakivel az internetről, akivel legalább kétszer személyesen is találkoztak. A válaszadók közül 108 számolt be az társkereső oldalon való korábbi megismerkedésről, amely ezt a feltételt kielégítette.

A válaszadók kisebb része (36%) nő, többsége (64%) férfi volt. Felsőfokú végzettséggel 37%, középfokú vagy szakmunkás végzettséggel 61%, és befejezett általános iskolai végzettséggel 12% rendelkezett. A válaszadók között igen jelentős volt a fiatalok aránya az internethasználó népesség összetételéhez képest is (1. táblázat). A fiatalok magas aránya állt a viszonylag alacsony átlagos végzettség háttérében is: az általános iskolai végzettségűek 84%-a, a középfokú végzettségűek közül pedig 46% még tanuló volt.

Második társkereső oldal

Az adatgyűjtés a Randivonal társkereső oldalon 2007. március 20–27. között zajlott. A felhasználók meghívása a kutatásba e-mail segítségével történt, melyet az oldal munkatársai küldtek ki a felhasználók regisztrációkor megadott e-mail címére. A kutatás ideje alatt az oldal 94 000 regisztrált felhasználóval rendelkezett, akik közül 12 203-an töltötték ki a kérdőívet.

A kitöltők közül 73% töltötte ki végig a kérdőívet, 27% esett ki korábban. A válaszadók 48%-a volt nő, 52%-a férfi. Több mint felük (54%) rendelkezett felsőfokú végzettséggel, 45% középfokú vagy szakmunkás, és 1% általános iskolai végzettséggel. Az internethasználó népességhez viszonyítva a felhasználók tipikusan magasabb végzettségűek, míg életkor tekintetében azzal nagyjából megegyezőek (1. táblázat). A fiatalok alacsonyabb arányának megfelelően a tanulók aránya is kisebb volt ebben a mintában, mindössze a válaszadók 7%-a tanult még.

A nagyobb elemszám miatt ez a minta alkalmas volt az ismerkedési helyszín hatásának (2.1 és 2.2 hipotézis) vizsgálatára is. A párok homofiliájára vonatkozó információ itt is az egyik fél megkérdezésén alapult. Az ismerkedés helyszínére vonatkozóan azt a kérdést tettem fel, hogy a kérdezett hol ismerkedett meg legutóbbi partnerével. Azok közül, akiknek volt valaha partnerük, 3344 (51%) személyesen ismerkedett meg legutóbbi partnerével, 1508 (23%) a társkereső oldalon, 1182 (18%) más társkereső oldalon, és 473 (7%) chaten vagy messenger programot használva. A kapcsolat típusa szerint a legutolsó kapcsolatot 11% minősítette alkalmi találkozásnak, 26% együttjárásnak, 11% válaszolta, hogy együtt éltek, 3% számolt be házasságról és 5% választotta az „egyik sem” kategóriát, mely az alkalmi szexuális kapcsolatokat is tartalmazta.

*1. A minta megoszlása nem, végzettség és életkor szerint, %
Sample by sex, educational attainment and age, %*

	1. társkereső oldal N=368	2. társkereső oldal N=12 203	Online népesség (18 év felett)	Teljes népesség (18 év felett)
Nem				
Férfi	63,7	52,1	47,2	46,9
Nő	36,3	47,9	52,8	53,1
Iskolai végzettség				
8 általános	11,9	0,9	4,4	27,1
Szaktmunkás	12,2	11,6	21,3	56,3
Érettségi	48,8	33,2	43,8	
Felsőfokú	27,1	54,2	30,5	16,5
Korcsoport				
-29	69,7	32,8	29,3	20,6
30-39	19,9	31,7	30,4	19,6
40-49	6,7	20,6	19,6	15,7
50-59	3,4	12,7	13,0	18,5
60-	0,3	2,2	7,6	25,5

Adatok forrása: TÁRKI Omnibusz kutatás, 2008. június (online népesség), Eurostat adatbázis (2008. teljes népesség).

A homofília és a csoportheterogenitás mérőszámai

A homofília mérése különböző módszerekkel történhet. Blau és Schwartz (1984), illetve Kalmijn és Flap (2001) például a csoporton belüli házasodás arányát használja. Egy másik lehetőség, amit például McPherson és Smith-Lovin (1987) használt, a diádok (esetükben barátok) közötti átlagos különbség mérése. Ezek közül én ez utóbbit használom, mivel ebben az esetben nem veszítjük el az információt a skálák lefelé transzformálása következtében. Fontos megjegyezni, hogy a dichotóm (megegyező/különböző) és a különbség-alapú mérések gyakran eltérő eredményre vezethetnek (McPherson–Smith-Lovin–Cook 2001).

A csoportheterogenitás és a homofília összefüggésének vizsgálatára (1. hipotézis) a két társkereső oldal életkor és végzettség szerinti összehasonlítása szolgált. Az életkor kódolása években történt, a végzettségé pedig ötfokú skála segítségével (1: nyolc általános 2: szaktmunkás, 3: érettségi, 4: főiskola, 5: egyetem).

Tekintve, hogy a befejezett iskolai végzettség mutatója a tanulók esetében félrevezető lehet, az első minta esetében a végzettség különbségének számításkor a tanulókat kihagytam a vizsgálatból. A második mintától megkérdeztem

azt is, hogy a tanulók milyen intézményben tanulnak. Ennek alapján bizonyos intézménytípusok (szakmunkásképző, főiskola, egyetem) esetében jól előrejelezhetőnek tekintetem a befejezett végzettséget, így ezt az értéket használtam. Az általános iskolában és gimnáziumban tanulók végzettségét ennél a mintánál is kihagytam az elemzésből a végzettség-különbség számításakor.

Az ismerkedés helyszínének homofíliára gyakorolt hatását a 2. társkereső oldal adatfelvétele alapján elemzem. A végzettség szerinti homofília mellett a származás szerinti homofíliát is vizsgálom. A származás mérőszámaként az apa végzettségét használom, melyet ugyanazon az ötfokú skálán mérek, mint az iskolai végzettséget.

Meg kell jegyezni, hogy a homofília ilyen különbségi mérőszámmal való mérése azon az erős implicit feltevésen nyugszik, hogy a változók, beleértve a végzettséget is, intervallumskálán mérhetők. Azaz, a módszer használatával feltételezem, hogy ugyanannyira különböző egy szakmunkás-érettségi végzettségű pár, mint egy főiskolát-egyetemet végzett (mindkét esetben 1 a különbség a skálán). Mivel elképzelhető, hogy ez a feltételezés nem helytálló, a számításokat az ilyen feltételezést nem használó egyezik/nem egyezik-típusú mérésekkel is kontrollálom.

A csoportheterogenitás mérésére a párok közti különbség értékét használtam, feltételezve, hogy a csoport tagjai véletlenszerűen választanak társat. Itt figyelembe vettem azt is, hogy a két nem megoszlásai eltérnek egymástól, és az emberek ellenkező nemű társat választanak. Fontos megjegyezni: abból következően, hogy a két nem között eltérések vannak, bizonyos mértékű különbség mindenképpen lesz a párok esetében. Ez elsősorban a végzettséggel kapcsolatban merül fel. Ismert, hogy míg az idősebb generációk körében hagyományosan a férfiak értek el magasabb végzettséget, az elmúlt évtizedekben a felsőoktatásban a nők vesznek részt nagyobb arányban (Róbert 2000; Fényes–Pusztai 2006). Ehhez járul még hozzá az, hogy az általam használt ötös felosztás a középfokú végzettségek között különbséget tesz szakmunkás és érettségi végzettség között, melyek közül a férfiak körében a szakmunkás gyakoribb.

*2. A férfiak és nők végzettségének megoszlása a mintában, %
Educational attainment of men and women in the sample, %*

	1. társkereső oldal		2. társkereső oldal	
	férfi	nő	férfi	nő
Iskolai végzettség				
8 általános	5,7	22,7	1,1	0,6
Szakmunkás	13,9	9,2	15,9	6,5
Érettségi	51,7	43,7	30,5	32,1
Főiskola	14,4	17,6	33,6	44,0
Egyetem	14,4	6,7	18,9	16,7

Eredmények

A csoportheterogenitás hatása

Az átlagos korkülönbségek véletlen párválasztás esetén (csoportheterogenitás) és a valós párok átlagos korkülönbsége (homofília) a 3. táblázatban láthatók. A véletlen párválasztás esetében az is figyelembe van véve, hogy a párok csak ellentétes neműek lehetnek. Életkor szerint a két társkereső oldal közül a második minta láthatóan heterogénebb. A párok átlagos különbözősége is nagyobb ennek az oldalnak az esetében. Végzettség tekintetében fordított a helyzet, ebből a szempontból az első minta a heterogénebb. A valós pároknál mért átlagos végzettségkülönbség szintén az első társkereső oldalon nagyobb, azonban a két oldal között – ellentétben az életkorral – végzettség szempontból nincs statisztikailag szignifikáns különbség. Ennek alapján úgy tűnik, nem állítható, hogy az internetes ismerkedés esetében ne lenne hatása a csoportheterogenitásnak.

Érdekes egy pillantást vetni arra is, hogyan alakul a csoportheterogenitás és a valós párok közötti különbözőség aránya a két tulajdonság esetében. Míg életkor szempontjából kb. háromszoros eltérés található, végzettség szerint a heterogenitás a valós párok átlagos különbségének kb. másfélszerese, azaz végzettség szerint a valós választás közelebb esik a véletlenszerűhöz, mint életkor szerint. Ez annak jele, hogy a párválasztásban az életkor fontosabb tényező, mint a végzettség.

3. Csoportheterogenitás és homofília

Group heterogeneity and homophily

	Átlagos különbség véletlen választás esetén		Valós párok közötti átlagos különbség	
	1. társkereső	2. társkereső	1. társkereső	2. társkereső
Életkor	9,97	12,87	3,64	4,33*
Iskolai végzettség	1,23	1,02	0,76	0,70

* A homofília különbözősége statisztikailag szignifikáns ($p = 5\%$) független mintás t-próba alapján.

Az ismerkedés helyszínének hatása

Az átlagos végzettségbeli különbség az ötfokú skálán 0,75 volt. Érdekes eredmény, hogy a társkereső oldalak és a személyes találkozáshoz képest se nem csökkentették, se nem növelték a homofíliát. Magasabb volt viszont a

chaten való megismerkedés esetében. A társkereső oldalon és a chaten való találkozás közötti különbség statisztikailag szignifikáns volt (varianciaanalízis alapján 5%-os szinten). A személyes találkozás és a chat közötti különbség 10%-os szinten volt különböző. Mindkét eredmény megfelel a 2.1. hipotézisnek.

A végzettség mellett a származás hatását is vizsgáltam, amit az apa végzettségével mértem. A szülők végzettsége nem figyelhető meg a társkereső oldalon, mivel erre vonatkozóan nincs kérdés az adatlapon. A 2.2. hipotézisnek megfelelően azt találtam, hogy a homofília valóban személyes találkozás esetén volt nagyobb, mint a társkereső oldalakon történő megismerkedésnél. A chat oldalakon való ismerkedés azonban nem különbözött szignifikánsan a két másik helyszíntől.³

4. Homofília személyes ismerkedés, társkereső oldalon, illetve chaten való találkozás esetén

Homophily in the case of face to face encounter, and meeting on online dating sites and on chat

	Személyes	Társkereső oldal	Chat oldal
Átlagos különbség a pár tagjai között			
Iskolai végzettség	0,72 _{ab}	0,70 _a	0,81 _b
Származás	0,91 _a	1,02 _b	0,95 _{ab}

Az azonos sorban található értékek közül azok, melyeknek nincsenek közös indexei, $p < 5\%$ szinten statisztikailag különböznek varianciaanalízis és Tukey-féle post hoc teszt alapján.

A fenti elemzés mindössze az első találkozás helyszíne szerint vizsgálta a homofíliát. Könnyen elképzelhető azonban, hogy a találkozás helyszíne helyett más, nem megfigyelt különbségek okozzák ezeket a különbségeket. Adódik például a kapcsolat szorosága mint alternatív magyarázat: feltételezhető, hogy a személyesen találkozott párok között több a szorosabb kapcsolat, és az is, hogy szorosabb kapcsolatok esetében nagyobb a homofília (homogámia). Elsőként ennek a kérdésnek a kétváltozós elemzését, majd a demográfiai változókat is tartalmazó többváltozós modelleket mutatom be.

³ A különbség alapú mérőszámok mellett a kérdést megvizsgáltam „egyező/nem egyező” dichotóm mérőszámokkal is. Az eredmények megegyeznek a fent bemutatottakkal: a végzettség szerinti homofília nagyobb a társkereső oldalakon, mint a chat oldalakon megismerkedett párok esetében, és a származás szerint nagyobb személyes találkozás, mint ismerkedési oldalak esetében. Ezzel a módszerrel viszont a két összefüggésből csak az utóbbi szignifikáns statisztikailag (Khí négyzet teszttel, $p = 5\%$ -on).

A kapcsolat szorossága és a homofília közötti összefüggésről szól a kirostálási hipotézis (Blackwell–Lichter 2004), így ezt az alternatív magyarázatot mindenképp meg kell vizsgálni.

Az 5. táblázat felső felében látható a kapcsolat szorosságának megoszlása aszerint, hogy hol találkozott a pár. Látható, hogy az erősebb kapcsolatok (az együttélés és a házasság) gyakrabban fordul elő a személyesen találkozott párok, mint internetes ismerkedés esetén. Ez a mintavételre vezethető vissza: a kérdezetteknek a legutóbbi kapcsolatukat kellett megnevezni, és az internetes ismerkedés egy viszonylag új és növekvő népszerűségű forma. Emiatt a régebbi (következésképpen erősebb) kapcsolatok felülreprezentáltak a személyes találkozások esetében. Ez a keresztmetszeti eredmény azonban egyáltalán nem prediktív az interneten kialakult kapcsolatok várható mélységére és tartósságára vonatkozóan. (Ezzel kapcsolatban lásd McKenna–Green–Gleason 2002, illetve Tokody 2009.)

Az 5. táblázat alsó felében a párok tagjai közötti átlagos végzettségbeli és származási különbségek láthatók a kapcsolattípusok szerint. Az adatok nem mutatnak szignifikáns különbséget az együtt járás, együtt élés és a házasság között. Ez ellentmond a kirostálási hipotézisnek, miszerint az erősebb kapcsolattípusok felé haladva a homofília növekedne.

5. A kapcsolat szorosságának hatása, %
Effect of relationship's closeness, %

	Alkalmi találkozások	Együttjárás	Együttélés	Házasság	Egyéb
A párok megoszlása a kapcsolat szorossága szerint					
Személyes találkozás	13,9	45,9	25,6	10,5	4,1
Társkereső oldal	25,9	53,5	12,3	1,3	7,1
Chat	27,3	46,6	16,6	1,7	8,1
Átlagos különbség a pár két tagja között ¹					
Iskolai végzettség	0,70 _a	0,73 _{ab}	0,74 _{ab}	0,76 _{ab}	0,82 _b
Származás	0,98 _a	0,91 _a	0,97 _a	0,95 _a	0,92 _a

¹ Az azonos sorban található értékek közül azok, melyeknek nincsenek közös indexei, $p < 5\%$ szinten statisztikailag különböznek varianciaanalízis és Tukey-féle post hoc teszt alapján.

A hatások együttes vizsgálata céljából a kétváltozós elemzés mellett többváltozós regressziós modelleket vizsgáltam. Ezekben az eddigiek mellett demográfiai háttérváltozók bevonására is lehetőség volt.

A 6. táblázatban látható lineáris regressziós modellekben a függő változó a párok közötti átlagos végzettség különbség (1–3. modell) és származási különbség (4–6. modell) ötfokú skálán kifejezve.

6. Lineáris regressziós modellek
Linear regression models

Függő változó:	1. modell Végzettség- különbség (0-4)	2. modell Végzettség- különbség (0-4)	3. modell Végzettség- különbség (0-4)	4. modell Származási különbség (0-4)	5. modell Származási különbség (0-4)	6. modell Származási különbség (0-4)
Függő változók						
Megismerke- dés helye ¹						
Személyes (társkereső oldalhoz képest)	0,010	0,011	-0,028	-0,126**	-0,100*	-0,110**
Chat (társke- reső oldalhoz képest)	0,106*	0,114**	0,082	-0,087	-0,026	-0,061
Chat (szemé- lyeshez ké- pest)	0,096*	0,103*	0,110*	0,039	0,074	0,050
Kapcsolat típusa ²						
Alkalmi találkozások	-0,038	-0,055	-0,124**	0,055	0,047	0,052
Együttélés	0,009	0,004	-0,019	0,080	0,077	0,079
Házasság	0,045	0,010	0,025	0,074	0,028	0,026
Egyéb	0,044	0,028	0,025	0,163	0,139	0,169
Iskolai végzettség		-0,063***	-0,071***		0,077***	0,077***
Életkor		0,002**	0,001		0,007***	0,007***
Származás (apa végzett- sége)			-0,033**			0,021
Végzettségkü- lönbség						0,117***
Származási különbség			0,063***			

b paraméterek

¹ A paraméterek két külön regressziós becslésből származnak, egyik esetben a társkereső oldal, másik esetben a személyes találkozás volt a referencia kategória. Tekintve, hogy a két modell között mindössze ennyi a különbség, a kontrollváltozók statisztikai megegyeznek a két esetben.

² Referenciakategória: együttjárás.

*: p<5% **p<1% *** p<0.1% (t teszt)

A lineáris regressziós specifikációban kimutatható, hogy a személyes ismerkedéshez képest a chaten megismerkedett párok esetében kisebb a végzettségi homofília (1. modell) – ez a különbség a kétváltozós modellben csak 10%-

on volt szignifikáns. Ez a hatás megmarad akkor is, ha az életkorra és a végzettségre kontrolláljuk a modellt (2. modell), illetve a származás és a származás szerinti homofília bevonásával is. (3. modell). Az is kimutatható, hogy a chaten az internetes társkeresőhöz képest is kisebb a homofília. Ez a hatás igaz a végzettségre és az életkorra kontrollálva is. Abban az esetben viszont már nem mutatható ki, ha a származást és a származás szerinti homofiliát is bevonjuk a modellbe.

A személyes találkozás esetén kimutatható a nagyobb származási homofília a társkereső oldalakhoz képest, a megismerkedés helyszínét (4. modell), majd az életkort és a végzettséget (5. modell) is bevonva, sőt, a származással és a végzettségkülönbséggel kontrollálva is (6. modell).

A kapcsolattípusok hatásáról a regressziós modellek alapján sem látszik, hogy az erősebb kapcsolatok növekvő homofiliával járnának.

Másrészt viszont felfedezhető, hogy a végzettségi homofília a végzettség növekedésével növekszik. Ez a hatás megmarad a származás hatásával kontrollálva is, melynek növekedése kisebb mértékben, de szintén magasabb homofiliával jár együtt (3. modell). A végzettség és a homofília közötti pozitív összefüggés nem mond ellent a korábbi kutatásoknak. Mare (1991. 23) adatai azt mutatják, hogy a magas végzettségűek (16 évig vagy hosszabb ideig tartó tanulás) nagyobb valószínűséggel létesítenek homofil kapcsolatot, mint az alacsony végzettségűek (10 évnél kevesebb tanulás) az Egyesült Államokban. Bukodi (2004) kimutatta, hogy Magyarországon a homogámia esélye mind a magas (felsőfokú), mind az alacsony (8 általános) végzettségűek esetében magasabb a két érték közötti végzettséghez képest. Mivel az e tanulmányban vizsgált mintában nagyon kicsi az alacsony (8 általános) végzettségűek aránya, a Bukodi által talált U alakú összefüggés első felét (alacsony és közepes iskolai végzettségűek közti különbség) nem tudtam vizsgálni (egyébként a bemutatott lineáris specifikáció nem is teszi lehetővé az U alakú összefüggés tesztelését.). Az eredményül kapott végzettséggel együtt növekvő homofília arra utalhat, hogy a Bukodi által talált U alakú összefüggés második felét (közepes és magas végzettségűek közti különbség a végzettség szerinti homofiliában) mutatja a regressziós modell.

Emellett kimutatható egy pozitív összefüggés a két típusú vizsgált homofília között. Ez nem meglepő, tekintve, hogy a saját végzettség és az apa végzettsége rendszerint erősen korrelál, ha tehát egy kapcsolat homofil az egyik jellemző szerint, akkor nagy valószínűséggel a másik szerint is az lesz (3, 6. modell).

Meglepőbb eredmény viszont a végzettség és a származási homofília között talált negatív összefüggés: magasabb végzettségű párok esetén valamivel kevésbé fontos a származás (5, 6. modell). Ennek magyarázata további kutatásokat igényelne⁴

⁴ A modelleket a homofiliát dichotóm változóként kezelő módszerrel is megvizsgáltam. Ebben az esetben a lineáris regressziós modelleket logisztikus regressziósra cseréltem. A

Következtetések

Magyarországon az internetes társkeresés fontos jellemzője, hogy jelenleg főképp nagy, általános társkereső oldalakon történik. Egy-egy ilyen oldalon többtízezer aktív felhasználó található a társadalom gyakorlatilag minden internet-hozzáféréssel rendelkező rétegéből. Ezek az emberek a hagyományos, személyes ismerkedési helyszíneken (például iskolákban, munkahelyeken, szórakozóhelyeken) kis eséllyel találkoznának. Így az internetes ismerkedés potenciálisan csökkentheti a homofiliát és a homogámiát. A kutatás keretei nem tették lehetővé annak vizsgálatát, hogy milyen különbségek vannak azok között, akik nem használnak internetes társkeresőt, és akik igen, ugyanis az ismerkedés módjának hatását az internetes társkeresők populációján vizsgáltam.

A tanulmányban elemeztem, hogy a csoportheterogenitásnak van-e hatása egyáltalán az internetről kezdeményezett párválasztásra. Ez az összefüggés a személyes találkozások esetében korábbi kutatások által igazolt. Egy lehetséges mikromechanizmus ennek hátterében az a jól ismert szociálpszichológiai tény, hogy a gyakori találkozás növeli a vonzalom kialakulásának valószínűségét. Az internetes ismerkedés esetében azonban nem triviális, hogy van ilyen hatás. A társkereső oldalakon beépített keresők segítik a pártalálást, így elképzelhető, hogy egyáltalán nincsenek véletlen találkozások. Emellett, míg a pártalálás hagyományos közösségeiben (például egy iskolában vagy munkahelyen) számos találkozás, interakció történik függetlenül attól, hogy a felek épp tetszenek-e egymásnak, az ismerkedési oldalakon ilyenek nincsenek, az emberek csak azokkal veszik fel a kapcsolatot, akikkel „randizni” akarnak.

A csoportheterogenitás hatásának vizsgálata az interneten két magyar oldal összehasonlításával történt életkor és végzettség szerint. Az eredmények azt mutatják, hogy az elmondottak ellenére feltételezhetően van hatása a csoportheterogenitásnak, legalábbis amennyire ebből a kevés adatból általánosítani tudunk. Kérdés, mivel magyarázható ez a jelenség. Egy lehetséges magyarázat, hogy az emberek nem mindig használják a keresési lehetőségeket a társkereső oldalakon, néha csak nézelődnek, írnak az új felhasználóknak stb. Ezt igazolja, hogy a randivonal.hu-n például 2010 márciusában a számos keresési lehetőség közül 19%-ot tett ki a böngészés használata, további 30% volt az egyszerű térképes kereső használata, ahol életkor és megye szerint lehet keresni. Az online lista böngészése 9%-ot tett ki. A bonyolultabb, részletes keresőt, ahol az

módszer várható következménye, hogy a lineáris regressziókkal talált hatások egy része így nem áll fenn, vagy gyengül. Ez történt a chat változó hatásával a végzettség szerinti homofiliára, a többi, lineáris regressziók esetében talált hatás azonban ezzel a specifikációval is kimutatható volt.

összes tulajdonságra lehet keresni, illetve az ehhez hasonló extra keresőt pedig összesen 24% használta. Azaz annak ellenére, hogy az oldalon szinte mindenre lehet keresni, ezeket a lehetőségeket a felhasználók csak egy része használja ki.

A címben megfogalmazott kérdéssel kapcsolatban a konklúzió az, hogy a társkereső oldalak nem csökkentették a homofiliát végzettség szempontjából, ami megfigyelhető tulajdonság volt az oldalon, míg származás szerint, amiről nem volt adat a társkereső oldalon, a homofília csökkent.

Ahhoz, hogy tudjunk mondani valamit az internetes ismerkedés homofiliára gyakorolt hatásának nagyságáról, érdemes az eredményeket korábbi kutatásokkal, illetve más, nem internetes kontextus hatásokkal összevetni. Dutton, Helpser, és Whitty (2009) azt találta, hogy az interneten megismerkedett házaspárok 36%-a volt végzettség szerint különböző, míg a személyesen megismerkedettek esetében ez csak 21%. Ez lényegesen nagyobb különbség annál, mint amekkoráról ebben a kutatásban szó van. A különbséget magyarázhatja a vizsgált országok különbözősége, illetve a mintavétel különbözősége is: az ő mintájuk a házaspárokra nézve volt reprezentatív, míg ebben a kutatásban egyetlen társkereső oldal felhasználóit vizsgáltam. Így azok a különbségek, amelyek abból adódhatnak, hogy valaki használ-e egyáltalán társkereső oldalt, ebben a kutatásban nem jelentek meg. Emiatt azonban elmondható az is, hogy az ő eredményeik esetében lehetséges, hogy az internetes ismerkedést használók és nem használók közötti (például preferenciabeli) különbségek is hozzájárulhattak a hatáshoz, míg a fent bemutatott eredmények esetében ez nem merül fel.

A hatások nagysága összehasonlítható Kalmijn és Flap (2001) személyes ismerkedés helyszíneit vizsgáló kutatásával is. Megjegyzendő azonban, hogy az ő kutatásuk szintén házaspárokkal foglalkozott, míg itt mindenféle párkapcsolat szerepel a mintában, így az összehasonlítás lehetősége korlátozott. Végzettség szerint a chat oldalakon az azonos végzettségűek aránya 39% volt, míg a teljes mintában 43%. Az ennek megfelelő log-lineáris paraméter 0,18. Származás tekintetében az ismerkedési oldalon megismerkedett párok közül 37% volt azonos származású, míg a teljes mintában ez 40% volt. Az ennek megfelelő log-lineáris paraméter 0,17. Kalmijn és Flap (2001) tanulmányában a státusz-homogámia log-lineáris paraméterei a különböző ismerkedési helyszínek esetében 0,15–0,20 közöttiek, végzettség esetében pedig 0,05–0,41 közöttiek. Ez azt mutatja, hogy az internetes ismerkedés hatása nagyjából hasonló mértékű, mint a különböző személyes találkozási helyek között talált különbségek.

További érdekes eredménynek tekinthető a homofília változatlansága a párválasztás folyamatában a randevúzástól a házasságig. Ez ugyanis ellentmond a kirostálódási hipotézisnek, miszerint a heterogén párok nagyobb valószínűséggel szakítanak, míg a hasonlóak nagyobb eséllyel eljutnak a házasságig, így a kapcsolat előrehaladtával a homofília nő. Egyébként e hipotézis fennállására Blackwell és Lichter (2004) sem talált bizonyítékot az amerikai National Survey of Family Growth (1995) adatai alapján. Kérdés, hogy mi lehet ennek

az oka. Egy lehetséges magyarázat, hogy a kirostálódás még a párválasztás korábbi szakaszában játszódik le, például az első randevún. Ezt alátámasztják Kenrick et al. (1993) adatai, akik azt találták, hogy a végzettségi, életkorbeli, és faji hasonlóság szerepe megnő, ha már nemcsak egy egyszeri randevúról vagy szexuális kapcsolatról kérdezték az embereket, hanem együttjárásról. A rendszeres randevúzás, együttélés és házasság között azonban nem volt ilyen különbség. Természetesen ezt a feltételezést a társkereső oldalakat nem használó népesség körében is meg kellene vizsgálni.

HIVATKOZÁSOK

- Angelusz R.–Tardos R. (2005): A választói tömbök rejtett hálózata. In Angelusz R.–Tardos R. (szerk.): *Törések, hálók, hidak*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány. 65–160.
- Baker, A. (2002): What makes an online relationship successful? Clues from couples who met in cyberspace. *Cyberpsychology and Behavior*, 5, 363–375.
- Blackwell, D. L.–Lichter, D. T. (2004): Homogamy among dating, cohabiting and married couples. *The Sociological Quarterly*, 45, 719–737.
- Blau, P. M. (1977): *Inequality and heterogeneity. A primitive theory of social structure*. Free Press, New York.
- Blau, P. M.–Schwartz, J. E. (1984): *Crosscutting social circles. Testing a macrostructural theory of intergroup relations*. Transaction Publishers, New Brunswick, NJ.
- Brumbaugh, C. C.–Fraleigh, R. C. (2006): The evolution of attachment in romantic relationships. In M. Mikulincer–G. S. Goodman (eds.): *The dynamics of romantic love: Attachment, caregiving, and sex*. Guilford Press, New York. 71–101.
- Bukodi, E. (2002): Who and when marries whom? Life-course and historical changes in marital selection in Hungary. *Review of Sociology of the Hungarian Sociological Association*, 8, 5–35.
- Bukodi, E. (2004): *Ki, mikor, kivel (nem) házasodik? Párválasztás Magyarországon*. Századvég Kiadó, Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, Budapest.
- Buss, D.–Barnes, M. (1986): Preferences in human mate selection. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 559–570.
- Byrne, D. (1971): *The attraction paradigm*. Academic Press, New York.
- Collins, R. (2004): *Interaction ritual chains*. Princeton University Press, Princeton, NJ.
- Dutton, W.–Helsper, E. J.–Whitty, M. (2008): *Marriage and the Internet*. Retrieved July 09, 2009, from http://www.oii.ox.ac.uk/research/20080730_eHarm_EHSlides.pdf.
- Elder Jr., G. H. (1969): Appearance and education in marriage mobility. *American Sociological Review*, 34, 519–533.
- Festinger, L.–Schachter, S.–Back, K. (1950): *Social pressures in informal groups*. Stanford University Press, Stanford, CA.
- Fényes, H.–Pusztai, E. (2006): Férfiak hátránya a felsőoktatásban egy regionális minta tükrében. *Szociológiai Szemle* 16/1. 40–59.

- Fiore, A. T.–Donath, J. S. (2005): Homophily in online dating: When do you like someone like yourself? In *CHI '05 extended abstracts on Human factors in computing systems*. ACM Press, New York. 1371–1374.
- Fraley, R. C.–Shaver, P. R. (2000): Adult romantic attachment: Theoretical developments, emerging controversies, and unanswered questions. *Review of General Psychology*, 4, 132–154.
- Hardie, E.–Buzwell, S. (2006): Finding love online: The nature and frequency of Australian adults' Internet relationships. *Australian Journal of Emerging Technologies and Society*, 4, 1–14.
- Hazan, C.–Shaver, P. R. (1987): Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 511–52.
- Hazan, C.–Diamond, L. M. (2000): The place of attachment in human mating. *Review of General Psychology*, 4, 186–204.
- Hitsch, G.–Hortacsu, A.–Ariely, D. (2006): *What makes you click? Mate preferences and matching outcomes in online dating*. Retrieved July 09, 2009, from <http://home.uchicago.edu/~hortacsu/onlinedating.pdf>.
- Homans, G. C. (1961): *Social behavior: Its elementary forms*. Harcourt, Brace és World, New York.
- Kahneman, D.–Tversky, A. (1979): Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47, 263–291.
- Kalmijn, M. (1993): Trends in black/white intermarriage. *Social Forces*, 72, 119–146.
- Kalmijn, M. (1998): Intermarriage and homogamy: Causes, patterns, trends. *Annual Review of Sociology*, 24, 395–421.
- Kalmijn, M.–Flap, H. (2001): Assortive meeting and mating: Unintended consequences of organized settings for partner choices. *Social Forces*, 79, 1289–1312.
- Kenrick, D. T.–Groth, G. E.–Trost, M. R.–Sadalla, E. K. (1993): Integrating evolutionary and social exchange perspectives on relationships: Effects of gender, self-appraisal, and involvement level on mate selection criteria. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 951–969.
- Lazarsfeld, P.–Merton, R. K. (1954): Friendship as a social process: A substantive and methodological analysis. In M. Berger–T. Abel–C. H. Page (eds.), *Freedom and Control in Modern Society*. Van Nostrand, New York. 18–66.
- Li, N. P.–Kenrick, D. T.–Bailey, M. J.–Linsenmeier, J. A. W. (2002): The necessities and luxuries of mate preferences: Testing the tradeoffs. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 947–955.
- Mare R. D. (1991): Five decades of educational assortative mating. *American Sociological Review*, 56, 15–32.
- McKenna, K. Y. A.–Green, A. S.–Gleason, M. E. J. (2002): Relationship formation on the Internet: What's the big attraction? *Journal of Social Issues*, 58, 9–31.
- McPherson, J. M.–Smith-Lovin, L. (1987): Homophily in voluntary associations: Status distance and the composition of face-to-face groups. *American Sociological Review*, 52, 370–379.
- McPherson, M.–Smith-Lovin, L.–Cook, J. (2001): Birds of a feather: Homophily in social networks. *Annual Review of Sociology*, 27, 415–44.
- Mesch, G.–Talmud, I. (2007): The impact of online relations on homophily: A social network analysis. *Journal of Research on Adolescence*, 17, 455–466.

- Murstein, B. I. (1971): A theory of marital choice and its applicability to marriage adjustment. In B. I. Murstein (ed.), *Theories of attraction and love*. Springer, New York.
- Murstein, B. I. (1987): Clarification and extension of the SVR theory in dyadic pairing. *Journal of Marriage and the Family*, 49, 929–933.
- Newcomb, T. M. (1961): *The acquaintance process*. Holt, Rinehart és Winston, New York.
- NRC Market Research (2006): Férfi túlsúly az internetes társkeresőkben. Retrieved July 09, 2009, from http://www.nrc.hu/hirek?news_id=374&page=details.
- Rice, R. E.–Love, G. (1987): Electronic emotion: Socioemotional content in a computer-mediated network. *Communication Research*, 14, 85–108.
- Róbert P. (2000): Bővülő felsőoktatás – ki jut be? *Educatio* 9/1. 79–94.
- Rosenfeld, M. J. (2005): A critique of exchange theory in mate selection. *American Journal of Sociology*, 110, 1284–1325.
- Rusbult, C. E. (1980): Commitment and Satisfaction in Romantic Associations. A Test of the Investment Model. *Journal of Experimental Social Psychology* 16, 172–186.
- Rusbult, C. E. (1983): A longitudinal test of the investment model: The development (and deterioration) of satisfaction and commitment in heterosexual involvements. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, 101–117.
- Scheff T. J. (1990): *Microsociology. Discourse, emotion and social structure*. The University of Chicago Press, Chicago, London.
- Schmitz, A.–Skopek, J.–Blossfeld, H. (2009): *Classifying Dyadic Interactions – The example of a virtual marriage market*. Presentation at the General Online Research Conference, Vienna, April 08, 2009.
- Schoen R.–Wooldredge J. (1989): Marriage choices in North Carolina and Virginia, 1969–71 and 1979–81. *Journal of Marriage and the Family*, 51, 465–481.
- Schoen, R.–Weinick R.M. (1993): Partner choice in marriages and cohabitations. *Journal of Marriage and the Family*, 55, 408–414.
- Segal, M. (1974): Alphabet and attraction: An unobtrusive measure of the effect of propinquity in a field setting. *Journal of Personality and Social Psychology*, 30, 654–657.
- Sproull, L.–Kiesler, S. (1986): Reducing social context cues: Electronic mail in organizational communication. *Management Science*, 32, 1492–1512.
- Sprecher, S.–Sullivan, Q.–Hatfield, E. (1994): Mate selection preferences: Gender differences examined in a national sample. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 1074–1080.
- Stephen, T. D. (1984): A symbolic exchange framework for the development of intimate relationships. *Human Relations*, 37, 393–408
- Stephen, T. D. (1985): Fixed-sequence and circular-causal models of relationship development: Divergent views on the role of communication in intimacy. *Journal of Marriage and the Family*, 47, 955–963.
- Stevens G.–Owens D.–Schaefer E. C. (1990): Education and attractiveness in marriage choices. *Social Psychological Quarterly*, 53, 62–70.
- Surra, C. (1990): Research and theory on mate selection and premarital relationships in the 1980s. *Journal of Marriage and the Family*, 52, 844–865.

- Taylor P. A.–Glenn N. D. (1976): The utility of education and attractiveness for females' status attainment through marriage. *American Sociological Review*, 41, 484–498.
- Thibaut, J. W.–Kelly, H.H. (1959): *The social psychology of groups*. John Wiley and Sons Inc., New York.
- Tokody, B. (2009): *Ismerkedés 2.0: Mennyiben különböznek az interneten ismerkedő személyek és az ott létrejövő párkapcsolatok azoktól, akik a hagyományos utat választják?* Szakdolgozat, BCE Szociológia és Társadalompolitika Intézet, Szociológia Tanszék.
- Verbrugge, L. M. (1977): The structure of adult friendship choices. *Social Forces*, 56, 576–597.
- Whitty, M. T. (2004): Cyberflirting: An examination of men's and women's flirting behaviour both offline and the Internet. *Behaviour Change*, 21, 115–126.

Tárgyszavak:

Párválasztás
Homofília
Homogámia
Társkereső Oldal

EFFECT OF INTERNET DATING ON HOMOPHILY AND HOMOGRAMY

Abstract

This paper analyzes how Internet dating affects couples' homophily and homogamy, compared to traditional, face-to-face dating. On-line dating typically takes place on general websites, where every layer of society can be found which has Internet access. Therefore, partners can find each other, who would not meet face-to-face, thus online dating may decrease the similarity between partners (homophily). Additionally, people select partners based on the observable attributes, and on-line dating environments are different from face-to-face ones considering the attributes, which are observable in the early stage of dating. This may also affect homophily.

Two surveys were conducted on two different Hungarian dating sites (N=368 and N=12,203). Couple homophily data were collected by asking respondents where they met their partners (on dating sites, using chat, or face-to-face), and about their and their partners' social-demographic characteristics (N=226 and N=6507 couples).

Multivariate regression analysis demonstrated that if a characteristic is not readily observable (social background on the dating sites and education in chat groups), homophily is reduced. When comparing couples formed on the two dating sites, age homophily is higher on the more homogeneous dating site, suggesting that heterogeneity of the dating sites also affects homophily.

IRODALOM

FOLYÓIRATCIKK

PRONZATO, C. D.: Return to work after childbirth: does parental leave matter in Europe? (Visszatérés a munkába a gyermekszülés után: számít-e a gyermekgondozási díj Európában?) *Review of Economics of the Household*, 2009/7. 341–360.

A tanulmány célja, hogy megvizsgálja: a különböző típusú családpolitikák miként hatnak a nők munkapiacra való visszatérésére gyermekszülés után. Európa szerre rendkívül sokféle családpolitika létezik. A gyermekgondozási díj (parental leave) minimuma 3 hónap (Belgiumban, Portugáliában és Hollandiában), míg a maximuma 2–3 évig terjed (Franciaországban, Spanyolországban, Ausztriában, Németországban, Finnországban), a helyettesítési arány pedig a 0 és 100 százalék közötti skálán mozog. Az igénylés feltételei is különböznek, bár a legtöbb országban az igénybevételhez egy éves munkaviszony megléte szükséges. Ennek két aspektusára fókuszál a tanulmány: a munkahely védelmének a biztosítására és a pénzbeli támogatás időtartamára.

A vizsgálat során olyan anyákat hasonlítanak össze 8 európai országban (Görögország, Spanyolország, Portugália, Franciaország, Belgium, Ausztria, Nagy-Britannia és Finnország), akik azonos humán tőkével és háztartási feltételekkel rendelkeznek. Csak a szülés utáni első munkába való visszatérést elemzik. Az eltérő gyermekellátási rendszereket – melyek szintén hatással vannak a nők munkába állására – szintén figyelembe veszi a szerző.

A nők a munkaerő-piaci részvételéről szóló döntéseiket annak alapján hozzák meg, hogy maximalizálják a háztartás hasznát. Ez függ a saját jövedelmüktől, illetve ha partnerkapcsolatban élnek, akkor párjuk jövedelmétől is. A döntést az is befolyásolja, hogy otthoni tevékenységük mennyi haszonnal jár. Ezt a gyermek életkora határozza meg. Amikor egy nőnek kisgyermek van, akkor emelkedhet a rezervációs bére, mivel az anyaság időintenzív. Ugyanakkor az is előfordulhat, hogy rezerváció bére csökken, mivel megnövekszik a piaci termékek iránti kereslete. Amint a gyermek idősebb lesz, gondozása kevésbé lesz időintenzív, ezért az anyák rezervációs bére is csökken.

A European Community Household Panel (ECHP) adatbázison diszkrét hazard modellt alkalmaznak, melyet az Eurostat tett közzé. A megfigyelés 1994–2001 között történt. A vizsgálat azokra a nőkre fókuszált, akiknek a megfigyelési időszak alatt gyermekük született, a szülés előtt pedig dolgoztak. A függő változó a szülés és a munkába állás között eltelt idő, hónapokban mérve.

A vizsgált országokban a nők 25%-a kezd el dolgozni közvetlenül a szülési szabadság (maternity leave) lejárta után. Ez alól Finnország és Ausztria kivétel, ahol lassabb ütemben térnek vissza a nők a munkaerőpiacra, valószínűleg a nagyvonalú gyermekgondozási díjnak köszönhetően. A nők legmagasabb iskolai végzettségének erős pozitív hatása van a nők munkába való visszatérésére különösen a dél-európai országokban, míg ennek a hatása alacsony Finnországban. Ez összhangban áll a korábbi kutatások

eredményeivel (Gustafson et al. 1996; Gutierrez-Domenech 2005; Kenjoh 2005)¹, melyek rámutattak arra, hogy az anyák iskolai végzettségének alacsonyabb a hatása a munkába állásra azokban az országokban, ahol a gyermekgondozási díj nagyvonalú. A háztartási jövedelemnek negatív hatása van a munkába állásra. A második gyermek születése szintén negatívan hat a visszatérésre azokban az országokban, ahol a „parental leave” időtartama hosszú. Ezekben az országokban a nők ugyanis legtöbbször úgy döntenek, hogy csak egyszer szakítják meg a karrierjüket. Azokban az országokban térnek vissza a nők a leggyorsabban a munkaerőpiacra, ahol nagyon rövid a gyermekgondozási díj (3 hónap Portugáliában és Belgiumban, 4 hónap az Egyesült Királyságban).

Az eredmények azt mutatják, hogy a munkahely védelmének a hossza megnöveli a visszatérés esélyét, míg a pénzbeli juttatások annak az esélyét növelik, hogy a nők tovább maradnak otthon gyermekükkel.

Szalma Ivett

DEMOGRÁFIAI FOLYÓIRATSZEMLE

EUROPEAN JOURNAL OF POPULATION

az Európai Népesedési Társaság folyóirata

2010. No. 1.

- ADSERA, A.: Where Are the Babies? Labor Market Conditions and Fertility in Europe.
 DALLA-ZUANNA, G.–ROSINA, A.: An Analysis of Extremely High Nineteenth-Century Winter Neonatal Mortality in a Local Context of Northeastern Italy.
 TORKILD HOVDE LYGSTAD: Does Community Context Have an Important Impact on Divorce Risk? A Fixed-Effects Study of Twenty Norwegian First-Marriage Cohorts.
 AGADJANIAN, V.–DOMMARAJU, P.: Culture, Modernization, and Politics: Ethnic Differences in Union Formation in Kyrgyzstan
 EKBERG, J.: Will Future Immigration to Sweden Make it Easier to Finance the Welfare System?

¹ Gustafson, S., Wetzels, C., Vlasblom, J D., Dex, S. (1996): Women’s labour force transition in connection with childbirth: A panel comparison between Germany, Sweden, and Great Britain. *Journal of Population Economics*, 9. 223–246. Gutierrez-Domenech, M. (2005): Employment after motherhood: a European comparison. *Labor Economics* 12, 99–123. Kenjoh E. (2005): New mothers’ employment and public policy in the UK, Germany, the Netherlands, Sweden, and Japan. *Review of Labor Economics and Industrial Relations*, 19, 5–49.

2011. No. 2.

- BILLINGSLEY, S.: Second and Third Births in Armenia and Moldova: An Economic Perspective of Recent Behaviour and Current Preferences.
- TAPIA GRANADOS, J. A.–IONIDES, E. L.: Mortality and Macroeconomic Fluctuations in Contemporary Sweden.
- RAYMER, J.–DE BEER, J.–VAN DER ERF, R.: Putting the Pieces of the Puzzle Together: Age and Sex-Specific Estimates of Migration amongst Countries in the EU/EFTA, 2002–2007.
- HÄRKÖNEN, J.: Children and Dual Worklessness in Europe: A Comparison of Nine Countries.
- GEORGIADIS, K.: Fertile Debates: A Comparative Account of Low Fertility in the British and Greek National Press.

JOURNAL OF MARRIAGE AND FAMILY

az USA Családi kapcsolatok Nemzeti Tanácsának folyóirata

2011. No. 1.

- DEW, J.–WILCOX, W. B.: If Momma Ain't Happy: Explaining Declines in Marital Satisfaction among New Mothers.
- CLEMENTS, M. L.–MARTIN, S. E.–CASSIL, A. K.–SOLIMAN, N. N.: Declines in Marital Satisfaction among New Mothers: Broad Strokes Versus Fine Details.
- MILKIE, M. A.: Social and Cultural Resources for and Constraints on New Mothers' Marriages.
- PERRY-JENKINS, M.–CLAXTON, A.: The Transition to Parenthood and the Reasons "Momma Ain't Happy".
- WILCOX, W. B.–DEW, J. Motherhood and Marriage: A Response.
- LEVINE COLEY, R.–RIBAR, D.–VOTRUBA-DRZAL, E.: Do Children's Behavior Problems Limit Poor Women's Labor Market Success?
- FOMBY, P.–ESTACION, A.: Cohabitation and Children's Externalizing Behavior in Low-Income Latino Families.
- GASSMAN-PINES, A.: Associations of Low-Income Working Mothers' Daily Interactions with Supervisors and Mother-Child Interactions.
- KAHN, J. R.–MCGILL, B. S.–BIANCHI, S. M.: Help to Family and Friends: Are There Gender Differences at Older Ages?
- ZHEN CONG–SILVERSTEIN, M.: Intergenerational Exchange between Parents and Migrant and Nonmigrant Sons in Rural China.
- LEOPOLD, T.–RAAB, M.: Short-Term Reciprocity in Late Parent-Child Relationships.
- C. Y. CYRUS CHU–YU XIE–RUOH RONG YU: Coresidence with Elderly Parents: A Comparative Study of Southeast China and Taiwan.
- RUGGLES, S.: Intergenerational Coresidence and Family Transitions in the United States, 1850–1880.
- TURNEY, K.: Chronic and Proximate Depression Among Mothers: Implications for Child Well-Being.
- MUSTILLO, S. A.–DORSEY, S.–CONOVER, K.–BURNS, B. J.: Parental Depression and Child Outcomes: The Mediating Effects of Abuse and Neglect.

- SCHMEER, K.: The Child Health Disadvantage of Parental Cohabitation.
- ZIMMERMAN, G. M.–POGARSKY, G.: The Consequences of Parental Underestimation and Overestimation of Youth Exposure to Violence.
- KILLOREN, S. E.–UPDEGRAFF, K. A.–CHRISTOPHER, F. S.–UMAÑA-TAYLOR, A. J.: Mothers, Fathers, Peers, and Mexican-Origin Adolescents' Sexual Intentions.
- DU ROCHER SCHUDLICH, T. D.–WHITE, C. R.–FLEISCHHAUER, E. A.–FITZGERALD, K. A.: Observed Infant Reactions during Live Interparental Conflict.
- ROSTILA, M.–SAARELA, J. M.: Time Does Not Heal All Wounds: Mortality Following the Death of a Parent.
- FITZGIBBONS SHAFER, E.: Wives' Relative Wages, Husbands' Paid Work Hours, and Wives' Labor-Force Exit.
- GIBSON-DAVIS, C.: Mothers but Not Wives: The Increasing Lag between Nonmarital Births and Marriage.
- AMATO, P. R.–KANE, J. B.: Life-Course Pathways and the Psychosocial Adjustment of Young Adult Women
- HOHMANN-MARRIOTT, B.: Coparenting and Father Involvement in Married and Unmarried Coresident Couples.

2011. No. 2.

- CARLSON, M. J.–PILKAUSKAS, N. V.–MCLANAHAN, S. S.–BROOKS-GUNN, J.: Couples as Partners and Parents over Children's Early Years.
- GARRETT-PETERS, P.–MILLS-KOONCE, R.–ZERWAS, S.–COX, M.–VERNON-FEAGANS, L.: Fathers' Early Emotion Talk: Associations with Income, Ethnicity, and Family Factors.
- DEMARIS, A.–MAHONEY, A.–PARGAMENT, K. I.: Doing the Scut Work of Infant Care: Does Religiousness Encourage Father Involvement?
- KIECOLT, K. J.–BLIESZNER, R.–SAVLA, J.: Long-Term Influences of Intergenerational Ambivalence on Midlife Parents' Psychological Well-being.
- HENRETTA, J. C.–SOLDO, B. J.–VAN VOORHIS, M. F.: Why Do Families Differ? Children's Care for an Unmarried Mother.
- GANONG, L. H.–COLEMAN, M.–JAMISON, T.: Patterns of Stepchild–Stepparent Relationship Development.
- TOGUCHI SWARTZ, T.–KIM, M.–UNO, M.–MORTIMER, J.–BENGTSON O'BRIEN, K.: Safety Nets and Scaffolds: Parental Support in the Transition to Adulthood.
- MAZELIS, J. M.–MYKYTA, L.: Relationship Status and Activated Kin Support: The Role of Need and Norms.
- SEIGER, C. P.–WIESE, B. S.: Social Support, Unfulfilled Expectations, and Affective Well-being on Return to Employment.
- KILLEWALD, A.: Opting Out and Buying Out: Wives' Earnings and Housework Time.
- PAIK, A.: Adolescent Sexuality and the Risk of Marital Dissolution.
- SMITH SLEP, A. M.–FORAN, H. M.–HEYMAN, R. E.–SNARR, J. D.: Risk Factors for Clinically Significant Intimate Partner Violence among Active-Duty Members.

GOLDBERG, A. E.– KINKLER, L. A.– RICHARDSON, H. B.– DOWNING, J. B.:
Lesbian, Gay, and Heterosexual Couples in Open Adoption Arrangements: A
Qualitative Study.

2011. No. 3.

- TEACHMAN, J.: Modeling Repeatable Events Using Discrete-Time Data: Predicting
Marital Dissolution.
- YONGMIN SUN–YUANZHANG LI: Effects of Family Structure Type and Stability
on Children's Academic Performance Trajectories.
- MANDARA, J.–ROGERS, S. Y.–ZINBARG, R. E.: The Effects of Family Structure on
African American Adolescents' Marijuana Use.
- TURNEY, K.–CARLSON, M. J.: Multipartnered Fertility and Depression Among
Fragile Families.
- GOODMAN, W. B.–CROUTER, A. C.–LANZA, S. T.–COX, M. J.–VERNON-
FEAGANS, L.: Paternal Work Stress and Latent Profiles of Father–Infant Parenting
Quality.
- FRECH, A.–TOLBERT KIMBRO, R.: Maternal Mental Health, Neighborhood
Characteristics, and Time Investments in Children.
- NOMAGUCHI, K. M.–BROWN, S. L. Parental Strains and Rewards among Mothers:
The Role of Education.
- FAGAN, J.–PALKOVITZ, R.: Coparenting and Relationship Quality Effects on Father
Engagement: Variations by Residence, Romance.
- RENDALL, M. S.: Breakup of New Orleans Households after Hurricane Katrina.
- LAUER, S. R.–YODANIS, C.: Individualized Marriage and the Integration of
Resources.

POPULATION AND DEVELOPMENT REVIEW

az Amerikai Népesedési Tanács folyóirata

2011. No. 1.

- ROMANIUK, A.: Persistence of High Fertility in Tropical Africa: The Case of the
Democratic Republic of the Congo.
- MARGOLIS, R.–MYRSKYLÄ, M.: A Global Perspective on Happiness and Fertility.
- THÉVENON, O.: Family Policies in OECD Countries: A Comparative Analysis.
- IACOVOU, M.–TAVARES, L. P.: Yearning, Learning, and Conceding: Reasons Men
and Women Change Their Childbearing Intentions.
- HEARD, G.: Socioeconomic Marriage Differentials in Australia and New Zealand.
- LIVI BACCI, M.: The Demise of the American Indians.
- TULJAPURKAR, S.: Demography as the Human Story.
- REHER, D. S.: Reflections on the Fate of the Indigenous Populations of America.
- NOYMER, A.: Population Decline in Post-Conquest America: The Role of Disease.

POPULATION RESEARCH AND POLICY REVIEW
 a KLUWER Akadémiai Kiadó és a Déli Demográfiai Egyesület folyóirata
2011. No. 1.

- VAN HOOK, J.–ZHANG, W.: Who Stays? Who Goes? Selective Emigration Among the Foreign-Born.
- CHANDRASEKHAR, S.–GEBRESELASSIE, F.–JAYARAMAN, A.: Maternal Health Care Seeking Behavior in a Post-Conflict HIPC: The Case of Rwanda.
- PO YIN WONG: Mothers' Marital Status and Type of Delivery Medical Care in Guatemala.
- TAMBORINI, C. R.–IAMS, H. M.: Are Generation X'ers Different than Late Boomers? Family and Earnings Trends among Recent Cohorts of Women at Young Adulthood.
- SASTRY, N.–BURGARD, S.: Changes in Diarrheal Disease and Treatment among Brazilian Children from 1986 to 1996.
- HERBST, C. M.: The Impact of the Earned Income Tax Credit on Marriage and Divorce: Evidence from Flow Data.
- GERST, K.–BURR, J. A.: Welfare Use among Older Hispanic Immigrants: The Effect of State and Federal Policy.
- OBARE, F.–BIRUNGI, H.–KAVUMA, L.: Barriers to Sexual and Reproductive Health Programming for Adolescents Living with HIV in Uganda.

2011. No. 2.

- FARFAN-PORTET, M.-I.–LORANT, V.–PETRELLA, F.: Access to Childcare Services: The Role of Demand and Supply-Side Policies.
- LAPUERTA, I.–BAJZÁN, P.–GONZÁLES, M. J.: Individual and Institutional Constraints: An Analysis of Parental Leave Use and Duration in Spain.
- SPARKS, P. J.–BOLLINGER, M.: A Demographic Profile of Obesity in the Adult and Veteran US Populations in 2008.
- TAYMAN, J.–SMITH, S. K.–RAYER, S.: Evaluating Population Forecast Accuracy: A Regression Approach Using County Data.
- KARAGIANNAKI, E.: Changes in the Living Arrangements of Elderly People in Greece: 1974–1999.
- JIANG, L.–HARDEE, K.: How the Recent Population Trends Matter to Climate Change?
- TODESCO, L.: A Matter of Number, Age or Marriage? Children and Marital Dissolution in Italy.

2011. No. 3.

- WILMOTH, J. M.–LONDON, A. S.–PARKER, W. M.: Sex Differences in the Relationship between Military Service Status and Functional Limitations and Disabilities.
- CARLSON, E.–HOFFMANN, R.: The State Socialist Mortality Syndrome.
- DRAGO, R.–SAWYER, K.–SHREFFLER, K. M.–WARREN, D.–WOODEN, M.: Did Australia's Baby Bonus Increase Fertility Intentions and Births?
- CHENG HUANG–MEHTA, N. K.–ELO, I. T.–CUNNINGHAM, S. A.–STEPHENSON, R.–WILLIAMSON, D. F.–VENKAT NARAVAN, K. M.: Region of Birth and Disability among Recent U.S. Immigrants: Evidence from the 2000 Census.
- WALTHER, C. S.–POSTON, D. L.–YUANG GU: Ecological Analyses of Gay Male and Lesbian Partnering in the Metropolitan United States in 2000.
- HEATON, T. B.: Does Religion Influence Fertility in Developing Countries.
- MCFARLAND, M.–SMITH, C. A.: Segregation, Race, and Infant Well-Being.

POPULATION STUDIES

a Londoni Közgazdasági Főiskola Népeségvizsgáló Bizottságának folyóirata
2011. No.1.

- EASTWOOD, R.–LIPTON, M.: Demographic Transition in Sub-Saharan Africa: How Big Will the Economic Dividend Be?
- ADSERA, A.–MENENDEZ, A.: Fertility Changes in Latin America in Periods of Economic Uncertainty.
- ISHIDA, K.–STUPP, P.–ERSKINE, M.–GOLDBERG, H.–MORGAH, K.: The Problems of Eligibility and Endogenous Confounders When Assessing the Mortality Impact of A Nationwide Disease-Prevention Programme: The Case of Insecticide-Treated Nets in Togo.
- SAIKIA, N.–JASILIONIS, D.–RAM, F.–SHKOLNIKOV, V. M.: Trends and Geographic Differentials in Mortality under Age 60 in India.
- KOHLER, I. V.–PRESTON, S. H.: Ethnic and Religious Differentials in Bulgarian Mortality, 1993–98.
- HOLLAND, J. A.–THOMSON, E.: Stepfamily Childbearing in Sweden: Quantum and Tempo Effects, 1950–99.

DEMOGRÁFIA

Megjelenik negyedévenként
Felelős szerkesztő: Óri Péter
Szerkesztőség: Budapest, KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, II. Buday László u. 1–3.
Postai irányítószámunk: 1024
Telefon: 345-6000

Kiadóhivatal: 1024 Budapest, Buday László u. 1–3.
Telefon: 345-6449 Fax: 345-1115
Kiadásért felel a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet igazgatója

Nyomdai megrendelés törzsszáma:

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága.
1008 Budapest Orczy tér 1.
Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján.
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu
faxon: 303-3440
További információ: 06 80/444-444;
Közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a
Postabank Rt.: 219-98636/021-02809 pénzforgalmi jelzőszámmal.
Előfizetési díj: félévre 520, – Ft, egész évre 1040, – Ft

Szedte: a Szerkesztőség